

DEBRECENI EGYETEM BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR
TÖRTÉNELMI INTÉZET

Adalékok a rigómezei hadjárathoz, Hunyadi seregéhez
Pasquale de Sorgo levelén keresztül

Készítette: Zádori Imre Szabolcs
Szak: Történelem MA 1. évfolyam
Témavezető: Prof. Dr. Bárány Attila
(egyetemi tanár)

Debrecen
2025

1. Bevezetés	2
2. A levél szerzőjének előélete	4
3. Hunyadi táborában	6
4. Tárgyalások Brankovics György nevében.....	6
5. Hírszerzés.....	9
6. V. Alfonz és a rigómezei hadjárat	11
7. A raguzai segély átadása.....	15
8. A követség utóélete.....	16
9. Pasquale de Sörgo állításainak vizsgálata.....	17
10. Ki volt a magnus decanus?	17
11. Albánok és a pápai legátus	20
12. Az „ <i>ex Rasia</i> ” feloldási lehetőségei.....	24
13. A lengyel szál.....	25
14. Sörgo a létszámról	29
15. A túlzó számok feloldása.....	31
16. Összegzés.....	32
17. Felhasznált források.....	33
18. Felhasznált szakirodalom	34

1. Bevezetés¹

A második rigómezei hadjáratral kapcsolatos kutatáshoz számos forrás áll rendelkezésünkre. Thuróczi János² és Antonio Bonfini krónikái,³ a kormányzó nevében elküldött levelek,⁴ illetve különböző egyéb levelek és oklevelek jelentik a kiindulópontot, közülük a pápák oklevelei, a székely, a magyar–raguzai, magyar–szerb összeköttetések oklevéltárai, vagy a Frangepán család oklevéltára.⁵ Teleki József, Nicolae Iorga, Sime Ljubić⁶ gyűjtéseitől kezdve a lengyel forrásokat tömörítő *codex epistolaris* kötetein át⁷ a moldvai oklevéltárig.⁸ A bizánci források közül Laonikos Chalkokondylés és Dukas krónikáira,⁹ illetve az ide kapcsolható, ismeretlen szerző által Konstantinápolyban írt beszámolóra is lehet támaszkodni.¹⁰ Szintén elérhetők az oszmán szerzők munkái: az Anonim krónikás (Thúry Józsefnél: „1486-ki Névtelen”), Nesri, és a jóval később élt, ám szintén az általa fellelhető forrásokra alapozó Szeád-Eddin,¹¹ illetve a csata eseményeiről egyes szám első személyben beszámoló Âşık Paşazade.¹² Az élete első felében oszmánokat szolgáló Konstantin Mihailović emlékiratában,¹³ a lengyel Jan Długosz krónikájában,¹⁴ illetve a II. Piusz (1458–64) pápáként ismert Aeneas Sylvius Piccolomini által V. Miklós (1447–55) pápának írott levelében is találhatunk a csatával kapcsolatos

¹ Az idegennyelvű szövegek fordításához szótárak mellett igénybe vettem a GPT-4o mesterséges intelligencia segítségét. Az ebből eredő esetleges hibákért a felelősség engem terhel.

² Thuróczi János: Chronia Hungarorum I., Textus. Szerk. Kristó Gyula, Galántai Erzsébet. Bp, 1985.

³ Antonio Bonfini: Rerum Ungaricarum Decades. Szerk. Fögel József et al. Lipcse 1936.

⁴ Vitéz János: Opera quae supersunt. Szerk. Boronkai Iván. Bp, 1980.

⁵ A XV. századi pápák oklevelei. Szerk. Lukcsics Pál. II. kötet. Bp, 1938.; Székely oklevéltár 1219-1776. Szerk. Barabás Samu. Bp, 1934.; Raguzai és Magyarország összeköttetései oklevéltára. Szerk. Gelcich József – Thallóczy Lajos. Bp, 1887.; Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198-1526. Szerk. Thallóczy Lajos – Áldásy Antal. Bp, 1907.; A Frangepán család oklevéltára I. 1133-1453. Szerk. Thallóczy Lajos – Barabás Samu. Bp, 1910.

⁶ Teleki József: A Hunyadiak kora X. Pest, 1853.; Nicolae Iorga: Notes et extraits pour servir à l'histoire Des Croisades Au XVe Siècle, 2. kötet. Párizs, 1899.; U.ő. Notes et extraits pour servir à l'histoire Des Croisades Au XVe Siècle. 3. kötet. Párizs, 1902.; Sime Ljubić: Listine o odnosajih izmedju južnoga Slavenstva i Mletačke Republike. Knjiga IX: Od godine 1423. do 1452. Zágráb, 1890.

⁷ Codex epistolaris saeculi decimi quinti. 1384-1492: Ps II. Ab anno 1444 ad annum 1492. Szerk. August Sokołowski – Joseph Szujski. Krakó, 1876.; Codex epistolaris saeculi decimi quinti. Tomus III, 1392–1501. Szerk. Anatol Lewicki. Krakó, 1894.

⁸ Documentele moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare. Szerk. Mihai Costăchescu. II. kötet. Iași, 1932.

⁹ Baán István: A XIV-XVI. századi magyar történelem bizánci és kora újkori görög nyelvű forrásai. Bp, 2013.

¹⁰ Marczali Henrik: Közlemények a párisi nemzeti könyvtárból. I. közlemény: 1448. A rigómezei csata leírása. Magyar Történelmi Társulat 2. sorozat 11. kötet. Bp, 1877.

¹¹ A törökök a latin eredetű „Anonim” kifejezéssel hivatkoznak rá, nem a köznyelvükben megtalálható formával (isimsiz), hasonlóan ahhoz, ahogy mi sem „Névtelen”, hanem az „Anonymus” kifejezéssel hivatkozunk P. mesterre, így a magyar munkákban is az Anonim név használata célravezetőbb. Lásd Friedrich Giese: Anonim Tevârih-i Âl-i Osman. Isztambul, 1992.; Mindhármán magyarul: Thúry József: Török történetírók I. Bp, 1893.

¹² Âşık Paşazade: Osmanogulları'nın Tarihi. modern törökre fordította: Kemal Yavuz – M. A. Yekta Saraç. Isztambul, 2003.

¹³ Konstantin Mihailović: Memoirs of a Janissary. angolra ford Benjamin Stolz. Princeton, 2011.

¹⁴ Jan Długosz: Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. Lib. 12, 1445-1461. Krakó, 2003.

értésüléseket.¹⁵ A *Cillei Krónika*,¹⁶ vagy a Giunio Resti által befejezett *Chronica Ragusina*¹⁷ szintén rendelkezik hasznosítható értesülésekkel, utóbbiban egy bizonyos Pasquale de Sorgo említésével is lehet találkozni

Ő a szerzője a dolgozatom középpontjába emelt forrásnak, egy levélnek, amelyet Hunyadi déli határnál található hadi táborában írt, benne részletes, ám értelmezési problémákkal terhelt leírást nyújtva a gyülekező hadseregről, diplomáciai fejleményekről. A levelet 1925-ben kiadta Micha Kostić szerb történész, majd Nicolae Iorga által 1926-ot követően a román történetírás számára is ismertté és használttá vált, azonban a nemzetközi történész társadalomnak kevésbé volt, van tudomása róla. Mark Whelan brit történész hívta fel rá a figyelmet 2016-os publikációjában, amelyben vizsgálatával egyetemben közölte a levél latin nyelvű forráskiadását és angol nyelvű fordítását, amelyek dolgozatom alapjául szolgálnak.¹⁸

A rigómezei hadjáratral kapcsolatos diskurzus az újabb és újabb források feltárásával alakult alakul át. Ahogy Teleki József nem használta fel elérhetőség hiányában narratívájának felépítéséhez például az oszmán forrásokat,¹⁹ úgy a Pasquale de Sorgo levelében közölteknek a magyar nyelvű hadtörténeti szintetizáló munkákba történő integrálása is még váratott magára,²⁰ azonban például Pálosfalvi Tamás Fekete Mihályról,²¹ vagy Véber Zoltán Kilia kikötőjének magyar vonatkozásairól szóló tanulmányaik során egy-egy problémával összefüggésben felhasználásra került magyarul is.²² Az angol nyelvű szakirodalomban az elmúlt években néhány esetben hivatkozták. Emanuel Constantin Antoche a rigómezei csatáról szóló összefoglalójában reflektált a forrás kiadására,²³ illetve a már említett Pálosfalvi is a magyar hadtörténet Nikápolytól Mohácsig tartó szakaszát a nemzetközi közönség számára feldolgozó könyvében.²⁴

¹⁵ Rudolf Wolkan: Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini. II. Abteilung: 1447–1450. Fontes Rerum Austriacarum. Diplomataria et Acta, 67. Bécs, 1912.

¹⁶ Franz Krones: Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli. Zweiter Theil: Die Cillier Chronik. Graz, 1885.

¹⁷ Giunio Resti: Chronica ragusina Junii Restii: (ab origine urbis usque ad annual 1451). Zágráb, 1893.

¹⁸ Mark Whelan: Pasquale de Sorgo and the Second Battle of Kosovo (1448): A Translation. Slavonic and East European Review 94. (2016/1) 126–145.

¹⁹ Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon. II. kötet. Pest, 1852.

²⁰ Lásd Magyarország hadtörténete I. Szerk. Borus József. Bp, 1984.; Magyarország hadtörténete I. A kezdetektől 1526-ig. Szerk. Veszprémy László. Bp, 2017.

²¹ Pálosfalvi Tamás: Ki volt Fekete Mihály, Hunyadi alvezére? Keletkutatás, 2017. ősz. 92–102

²² Véber Zoltán: A fekete-tengeri Kilia magyar vonatkozásai Luxemburgi Zsigmond és Hunyadi János korában. In: Metszéspontok. Tanulmányok a középkorról és a kora újkorról. Szerk. Véber Zoltán, Virágh Ágnes. Debrecen, 2023.

²³ Emanuel Constantin Antoche: Hunyadi's Campaign of 1448 and the Second Battle of Kosovo Polje (October 17–20). In: Reconfiguring the Fifteenth-Century Crusade. Szerk. Norman Housley. London, 2017.

²⁴ Pálosfalvi Tamás: From Nicopolis to Mohács: A History of Ottoman-Hungarian Warfare, 1389–1526. Leiden, 2018.

Dolgozatomban először a forrás szerzőjének személyével kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat és a táborban tartózkodásának céljait, tehát a „három megbízatásának” történetét tárom fel a levél fennmaradásával és a mindehhez szorosan kapcsolódó V. Alfonz aragón-nápolyi király (1416/1442–58) rigómezei hadjáratához fűződő kapcsolatát illető legrelevánsabb tudnivalók megvizsgálásával egyetemben, amelyek az 1448-ban történetekkel kapcsolatos tudásunk kiegészítésével egyetemben Pasquale de Sorgo egyes állításainak értelmezéséhez jelentenek jelentős támaszt. Ezt követően néhány, a levél értelmezése során felmerülő, egymástól nehezen elválasztható kérdésekre térek ki, amelyek során egyes esetekben több lehetséges megoldási javaslatot is vázolni fogok. Így egy meg nem nevezett személy beazonosításával, továbbá a lengyelek, moldvaiak, havasalföldiek, albánok, keresztetek részvételének kérdéskörével, illetve röviden a létszámról szóló állításainak értelmezésével. A forrás felhasználhatóságára, illetve az általa a seregről nyújtott leírásból kiindulva arra a kérdésre is keresem a lehetséges válaszokat, hogy a táborban tartózkodása ellenére miért mond túlzó számokat. Mindezzel pedig céloim eddigi eredményeim bemutatásával adalékokat szolgáltatni a 15. századi magyar történelem egyik legjelentősebb, ám részleteiben napjainkig sok kérdőjelet hordozó hadjáratának megértéséről szóló diskurzushoz.

2. A levél szerzőjének előélete

A középpontba állított forrás szerzője, Pasquale de Sorgo 1400 körül született egy befolyásos raguzai nemesi családban.²⁵ Előéletének feltárásához elsősorban Momčilo Spremić munkásságát veszem alapul.²⁶

Sorgo apja járt Lázár (1371-89) szerb uralkodónál is követségben, s jelentős kereskedelmi érdekeltségeket építettek ki a Brankovicsok földjén, ahol raguzai kereskedelmi telepek voltak megtalálhatók. Sorgo a pristinai lerakatnak volt 1423-30-ig a konzulja (*Consul Mercatorum Raguseorum*), majd Peja, Janjevo, Trepča térségében működött, élete későbbi szakaszában itt földadományt is kapott.²⁷ A raguzai szenátus 1439-ben a bányáiról ismert Novo Brdo vezetői közé nevezte ki, s az akkor ostrom alatt álló várost képviselve a Magyar Királyságban tartózkodó Brankovics Györgyhez (1427-1456) küldték követségbe. Vélhetően korábban is

²⁵ Vuković alapján a teljes neve Pasqual Giunio de Sorgo, de mivel a tárgyalt forrásban Pasquale de Sorgo formában szerepel, a dolgozat során is így fogok rá hivatkozni. Nevével kapcsolatban az alábbi változatokkal lehet még találkozni: Pasqualis Zugnus, Paschalis, Paschale, Pasko Sorgo, Sorkočević. *Goran Vuković: The Eastern Adriatic Routes of Cultural Transmission*. Szerk. Sabine Frommel. Les chrétientés orthodoxes post-byzantines face à l'Europe de la Réforme et des Temps modernes (1450-1700). Párizs, 2023. 137., 142.

²⁶ Momčilo Spremić: Despot Đurađ Branković i njegovo doba. Belgrád, 1994.

²⁷ Marija Mitić: Dubrovčani u Leskovačkom Zborniku – recepcija. In: Leskovački Zbornik (izdanje narodnog muzeja) LX. Leskovac, 2020. 151-157.; Spremić 1994. 219. 314.

volt kapcsolat közte és a szerb uralkodó között, azonban ekkor, a II. Murád (1421-44, 1446-51) szultán, illetve boszniai szövetségese, Stjepan Vukčić Kosača elleni háborút vívó, Szerbia ideiglenes meghódításával végződő válságos időszakban szegődött Brankovics mellé. A despota a Raguzától két hónapra bérelt gályája parancsnokává nevezte ki, s neki kellett Zeta térségében járőröznie, szükség esetén az uralkodót és családját, illetve vagyonát szállítania.²⁸ 1441-ben a despota őt, illetve a szendrői metropolitát bízta meg kincstára egy részének Raguzába szállításával.²⁹

Brankovics Magyar Királyságban történő tartózkodása során is mellette szolgált. A hosszú hadjárat alatt, 1443 decemberében is a keresztény csapatok hadi táborában tartózkodott, majd a Szerbia restaurálását elérni kívánó despotát Budára is követte, mint egyik legfőbb tanácsadója.³⁰ A balkáni állam helyreállítását követően is emelkedett a ranglétrán, s egy, a raguzai kereskedők számára privilégiumokat biztosító oklevél szerint 1445-ben már „*fő kincstartó*” volt.³¹ Az eseményeknél jóval később történeti munkáját megíró Mavro Orbini szerint Brankovics „*első tanácsadója*” volt, a már említett Toplica térségében földet is kapott, a szendrői vár tornyára pedig Sorgo címerét helyezték el.³² Resti az 1446. évet tárgyalva úgy számol be róla, mint Brankovics egyik „*főminisztere*”.³³ A moreai despota lányának, Palaiologosz Helénának és a szerb trón örökösének, Brankovics Lázár 1446-os házasságának szervezésében is szerepet vállalt.³⁴

Pasquale de Sorgo tehát az 1440-es évek elején Brankovics egyik legbefolyásosabb, megbízható szolgálójává emelkedett, aki még a várnai hadjáratokkal kapcsolatban is követként járt el,³⁵ majd a Portával való tárgyalások szervezéséből is kivette a részét 1447-ben.³⁶ A despota és Raguzai, illetve az oszmánokkal való kapcsolatokban is szerepet vállaló, 1443-1444-ben a Magyar Királyság viszonyairól is ismereteket szerzett befolyásos követ járt tehát Hunyadi táborában.

²⁸ Spremić 1994. 218–219., 240–241., 244.

²⁹ Spremić 1994. 258–259.

³⁰ Spremić 1994. 279., 288–289.

³¹ Spremić 1994.. 291., 308–309. „Челник ризнички / Čelnik riznički”.

³² Spremić 1994.. 308. „првог саветника / prvog savetnika”, 314. o.

³³ Spremić 1994. 314. „главним министрима / glavnim ministrima”; Resti „ministri principali”-ként hivatkozik rá. Resti 296.

³⁴ Spremić 1994. 315.

³⁵ Spremić 1994. 289–291.

³⁶ Spremić 1994. 322.

3. Hunyadi táborában

Engel Pál 13 levélből (köztük a Zrednai/Vitéz János által a kormányzó nevében írtak), illetve oklevélből összeállított itineráriuma alapján eddig is tudtuk, hogy szeptember 6-28-a között Hunyadi János a Keve és Szobotica közelében található hadi táborban tartózkodott.³⁷ A tábor e térségben való elhelyezkedésére Bonfininél is megerősítést kapunk, szerinte is Kevénél keltek át a Dunán és annak túloldalán táboroztak le,³⁸ s még az Anonim krónikásnál is láthatjuk említését Belgráddal egyetemben.³⁹ Több oszmán forrás is az itt történő való átkelésre hivatkozik, mivel vélhetően csak hozzávetőleges információkkal rendelkeztek a tábor elhelyezkedéséről, de akár az is lehet, sereg egyes elemei már ott átkeltek.⁴⁰ Egy, szeptember 19-én írt levél keltezése szerint a dunai átkelőnél található a Keve mellett említett Szobotica,⁴¹ mindezt pedig Pasquale de Sorgo is alátámasztja, akinek a szeptember idusa előtti harmadik napon,⁴² tehát 1448. szeptember 11-én⁴³ keltezett levele szerint is a sereg Kevénél kelt át Szoboticára.⁴⁴

Pasquale de Sorgo tehát a Kevével szemben található Szoboticánál lévő katonai táborban járt 1448. szeptemberében, elmondása szerint háromszor, ahol értelmezésem szerint három feladata volt: mindenek előtt Brankovics nevében a szerb kimaradásról tárgyalni, eközben információkat gyűjteni, s mellesleg célba juttatni a Raguzai által felajánlott segélypénzeket.

4. Tárgyalások Brankovics György nevében

Elmondása szerint a despota célja Hunyadi János és II. Murád között semlegesen középben maradni („*neutrale se in medio*”), nem részt venni a hadjáratban. Követségének feladata e cél elérésének elősegítése volt, ennek érdekében járt el háromszor, ám a tárgyalások a levélírásig nem vezettek sikerre,⁴⁵ s tudjuk, hogy valóra is vált a levélíró által is említett aggodalma („*sollicus est*”) a despotának,⁴⁶ ugyanis a felek közötti párbeszéd sikertelenül végződött abból a szempontból, hogy a hadsereg átvonult Szerbián. Forrásaink sok eltéréssel, de beszámolnak

³⁷ Engel Pál: Hunyadi János kormányzó itineráriuma (1446-1452). Századok, 118. évfolyam (1984) 983., 998.

³⁸ Bonfini 159.

³⁹ Thury 23. o.

⁴⁰ Aşık Paşazade 209.; Thury 62., 147.

⁴¹ „in vado Danubii prope villam Zabaticza” Engel 1984. 989.

⁴² „christianissimisque castris III. Idus. Sept[embris] 1448” Whelan 141.

⁴³ Whelan 129.

⁴⁴ „Choino oppido advenerat, et copias transmeavit in Soboticia ad ostium” Whelan 138.

⁴⁵ „Meus praeterea dominus Despotas sequendi aperte exercitum adhuc anceps est, puto suo pro posse. quoad posse neutrale se in medio manere curabit. Ego vero hac pro re in exercitu sum, et ter jam orator pro rei compositione laboravi” Whelan 140–141.

⁴⁶ „de copiae per Serviam transierint Despotas plene sibi.. sollicitus est” Whelan 141.

a despota és Hunyadi közötti tárgyalásokról, ám Pasquale de Sorgo személyét nem említik, vélhetően nem is tudtak róla, netán nem tartották kellően fontos információnak.

Chalkokondylés szerint szeretett volna csatlakozni a despota, ám nem tartotta elegendőnek Hunyadi seregét az oszmánokkal szemben, akiktől jobban tartott tőlük, mint a magyaroktól, s végül a keresztény sereg fenyegetőleg átvonult.⁴⁷ Thuróczi is említi, hogy felszólították a despotát a csatlakozásra ám az megtagadta, így a magyarok pusztítva úgy mentek át az országon, mint akik el akarják foglalni azt.⁴⁸ Bonfini szerint Hunyadi több követtel emlékeztette Brankovicsot a magyaroktól kapott jótéteményekre, illetve figyelemezte s felszólította a „*szent hadjárathoz*” („*sacram expeditionem*”) való csatlakozásra.⁴⁹ A magyar fél érvelésében szerepelt a háború sikerébe vetett hit is, Hunyadi a nagy seregével érvelt, a 22 ezer katonával, amelyhez a vlahok segítségét is megkapta és már csak a despota csatlakozása hiányozna a sikerhez.⁵⁰ Brankovics azonban a törökökkel kötött békével, a télhez közeledő idő alkalmatlanságával érvelt, emlékeztette közben a korábbi (sikertelen) hadjáratra. A krónikás szerint Brankovics „*árulásának*” oka a Hunyadival szembeni irigysége volt, ugyanis egyrészt ő szeretett volna a magyar kormányzó lenni, másrészt megalázkodónak gondolta volna alárendelt félként részt venni a hadjáratban. A visszautasítás hallatára Hunyadi azzal fenyegetőzött a tárgyalásokon, hogy ha nem csatlakoznak, akkor „*saját kezével fogja lefejezni*” a despotát, Szerbiát pedig egy arra méltóbb személynek adja át.⁵¹

A tárgyalásokkal kapcsolatban Konstantin Mihailović is részletesen beszámol, bár ahogy a Thuróczinál – Bonfininél a Hunyadi iránti elfogultságot, úgy nála a szerbek iránti részleghajlást lehet felfedezni. Szerinte a despota az oszmánokkal kötött fegyverszünetet hozta fel érvként, továbbá Hunyadit azzal vádolta, hogy ő győzte meg Ulászlót az 1444-ben kötött béke felrúgásáról. Utóbbival kapcsolatban pedig nemhogy nem kérték ki a despota véleményét, még nem is tájékoztatták, így nem tudott időben felkészülni és megjelenni a (várnai) hadjáratban, amely végkifejletével kapcsolatban csak sajnálatát tudta kifejezni. A Hunyadi által indított hadjáratban pedig a narráció szerint csak a király jelenlétében lett volna hajlandó részt venni. Az üzenet hallatán Hunyadi nevetett, s szintén fenyegetéssel válaszolt: „*ha a jó Isten megsegít*

⁴⁷ Baán 261.

⁴⁸ Thuróczi 256.

⁴⁹ Bonfini 159.

⁵⁰ „Duorum el vīginti milium se ductare exercitum, accessisse Valachorum auxilia; nihil huic militie preter despotem Rascie principem deesse, cuius consilio ac viribus si presens expeditio adiuvetur, nihil ultra exoptari posse” Bonfini 159.

⁵¹ „Corvinus ad hec responsa succensus admodum interminatur se suis omnino manibus ingratisimum hominem Indorum exemplo capite multaturum” Bonfini 159.

a pogányok legyőzésében, megtalálom Szendrőben”.⁵² A despota válaszában elküldte Isten hírével, s engedélyezte Hunyadinak országán a szabad átkelést.⁵³ Długosz szerint Brankovics „felajánlotta csapatai egy részét”, ám Hunyadi elutasította őket. A despota szerinte eleve bizonytalan volt a hadjáratot illetően, s a felesége győzködte a távolmaradás mellett, illetve emlékeztette az oszmánok katonai fölényére. A krónikás szerint Brankovicson keresztül a szultán küldött egy békeajánlatot, amelyben jelentős pénzösszeg mellett még Bulgária kiürítését is felajánlotta, ám a Ruméliából való teljes kivonulást követelte tőlük a magyar fél, amelyet elutasítottak. A sereg ezután pusztítva vonult át Szerbián.⁵⁴

A despota kimaradást célzó magatartása mögött húzódo okok között a történettudományban a szegedi béke megszegését s az így Hunyadival kialakult ellentétét szokás említeni.⁵⁵ Azon retrospektív nézet is megtalálható, hogy Brankovics „tudta”, hogy a Magyar a Királyság nem eléggé erős ahhoz, hogy az oszmánokkal szemben győzni tudjon.⁵⁶ A Chalkokondylés által írt nézőpontot is többen elfogadják, amely szerint jobban tartott a szultántól, akitől 1444-ben megvakítva kapta vissza két fiát (Grgur-t és Stefan-t), illetve akihez Mara lányát adta feleségül még 1435-ben s tartózkodott ekkor is a szultán udvarában, mint a magyar kormányzótól.⁵⁷ E szempontok egyértelműen nehezítették Brankovics helyzetét, ám olyan értékelés is megfogalmazható, hogy hosszú távon számára előnyösebb lett volna a Hunyadival való együttműködés,⁵⁸ miközben azt sem szabad elfelejteni, hogy tényleg tarthatott egyaránt a tartott a túlzott magyar vagy oszmán befolyástól, bár utóbbiak pozíciói egyértelműen jelentősebbek voltak.⁵⁹ Az elméleti megfontolások mellett az aktuális politikai helyzet nyomhatta talán a legtöbbet a kimaradás mellett szóló latban, ugyanis ekkor Velence, illetve Bosznia ellen is háborúban állt Szerbia, előbbivel Srebrenica, utóbbival Zeta hovatartozásával kapcsolatban.⁶⁰

⁵² Angolul: „If the good Lord God helps me to vanquish the heathens, I will find you in Smederevo.” *Mihailović* 42.

⁵³ *Mihailović* 42–43.

⁵⁴ „Offerebat quidem prefatus despotus partem sui exercitus gubernatori” *Długosz* 73 – 74.; Forrásaink közül egyedül Piccolomini említ hasonlót. Szerinte 100 ezer aranyat ajánlott fel a szultán a békéért. Nem állítja, hogy a despota lett volna a közvetítő, de a tárgyalás időpontjáról sem ír, a szövegkörnyezet alapján inkább közvetlenül a csata előtt lehetett már amennyiben tényleg megtörtént. *Wolkan* 75.

⁵⁵ *Engel Pál*: János Hunyadi and the "Peace of Szeged" (1444). *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 47/3. (1994) 247.

⁵⁶ *John V. A. Fine*: The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest. Michigan, 1994. 554.; *Held József*: Hunyadi: Legend and reality. New York 1985. 129. o.

⁵⁷ *Spremić* 1994. 193., 298.; *Kenneth M. Setton*: The Papacy and the Levant, 1204-1571. 2. kötet. Philadelphia, 1978. 99.

⁵⁸ *Pálosfalvi* 2018. 160.

⁵⁹ *Fine* 555.

⁶⁰ *Spremić* 1994. 334.; *Fine* 555-559.

Mivel Brankovics György 1448 őszén kiegyensúlyozott kapcsolatot ápolt az oszmánokkal, amelyhez a velük korábban folytatott tárgyalások, s még Mara Brankovics Portánál végzett jelenléte is hozzájárult,⁶¹ így egyszerűen nem állt érdekében felrúgnia a békét, de a lekötöttsége miatt még lehetősége sem lett volna érdemlegesen hozzájárulnia a hadjáratához. A zökkenőmentesnek egyáltalán nem nevezhető tárgyalásokkal kapcsolatban több narratívánk is van, ám mind ugyanúgy ér véget: a szerbek csatlakozása nélkül megindul Hunyadi serege Szerbián át. A többi forrás által emlegetett pusztító áthaladáshoz képest Mihailović szerint a despota engedélyét adta a áthaladáshoz. A valóság talán a kettő véglet között lehet, ugyanis a szerbek még ha akarták sem tudták volna megakadályozni annak átvonulását, ennek fényében a magyar krónikások által leírt pusztító áthaladás is fenntartásokkal kezelendő, s arról sem szabad megfeledkezni, hogy Hunyadi fenyegetései ellenére sem Szerbia elfoglalása volt az elérendő hadi cél, hanem a későbbiekben tárgyalt albánokkal való minél előbbi egyesülés és az oszmánok elleni háború. A Szerbián való átvonulás megállítására, a felek közötti feszültség csillapítása a Szobotica és a hozzá közeli Szendrő között ingázó Pasquale de Sorgo is kevés volt, bár a szerb csatlakozás megghiúsulását sikerült elérni.

5. Hírszerzés

Az magyar – oszmán határvidéken az információk gyűjtésének számos változata ismert. Magyar részről a dívánokból is szereztek értesítéseket lefizetett személyek által, de az oszmánok is igyekeztek beépíteni embereiket. A 15. század második felében a német birodalmi gyűléséről, de még Mátyás király udvarából is érkeztek jelentések a szultánhoz. A végvári kapitányok, határmenti városok, földesurak is fogadtak fel kémeket is a határ túloldalán törtétek megismerése céljából. A keresztény rabok üzenetei, vagy a renegátok, pribékek, martalócok, netán kalauzok is hasznosíthatók voltak. Hadjáratok során, illetve azok előkészítése esetén alkalmi kémeket fogadtak és küldtek az ellenség megfigyelésére, akár annak táborába is, és persze a hadjáratok – portyák során fogságba ejtett „nyelveket” is igyekeztek beszédre bírni. Rajtuk kívül előszeretettel használtak kereskedőket, utazókat is, akik nyilvánvalóan el tudtak vegyülni, s hasznosítható kapcsolati hálóval rendelkeztek.⁶²

⁶¹ *Spremić* 1994. 322.

⁶² *Fodor Pál*: Kémkedés a török korban. Keletkutatás, 1995. ősz. 121–126; *Pálffy Géza*: Hírszerzés és hírközlés a törökkori Magyarországon. In: *Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben*. Szerk. Petercsák Tivadar – Berecz Mátyás. Studia Agrensia 20. Eger, 1999. 37–40.

A rigómezei hadjáratot illetően eddigi forrásaink kettő hírszerzéssel kapcsolatos történetről szólnak. Az egyiket Piccolomini levelében lehet olvasni, amely szerint a keresztény táborban elfogtak egy török kémeket, akit Hunyadi János Scipio Africanus-hoz hasonlóan körbevezetett, mindent megmutatott neki s elengedett, hogy a látottakról sajátjainak beszámoljon. E hírszélést a levélíró is fenntartásokkal kezelte,⁶³ ám annak alátámasztására megfelelő, hogy a korabeli gondolkodásnak részét képezték a hírszerző, ezen esetben akár az ellenséget megtéveszteni kívánó műveletek is. Talán ezt a történetet egészítik ki az oszmán krónikások is, bár a táborban való körbevezetésről való be nem számolás miatt inkább külön történetként érdemes kezelni azon megállapításukat, hogy egy Martaloz Doğan nevű felderítőt küldtek a keresztény seregről információt gyűjteni, aki végül feladatát sikeresen teljesítve számolt be a szultánnak.⁶⁴

Pasquale de Sorgo e hírszerzők sorát is bővíti, s egy „új” kategóriába lehetne sorolni: a táborban (véltetően) szabadon járó követ, aki minél több információt kívánt megtudni. E megbízatására a forrásunk nem más, mint a levele, amelyet Nicholas Ansalone-nak küldött. Artába. Ő Catania városából származott eredetileg, s amikor V. Alfonz nápolyi király is lett, akkor már az ő alattvalójaként tevékenykedett Raguzában. Nem állt a köztársaság szolgálatába, ám 1450-ig működött ott kisebb megszakításokkal. Hivatkoztak rá „lovagként”, „orvosként”, „magiszterként”, ám tényleges tevékenységét tekintve üzletember volt, aki Artából szállította Raguzába árukat, másrészt a már említett Alfonz király számára információkat gyűjtött az Adriai-tenger keleti partvidékének történeteiről,⁶⁵ így a hírszerző kereskedők közé sorolhatjuk. Az aragón – nápolyi királynak ugyanis volt egy információs hálózata a térségben, jelen voltak emberei Ragusa, Durazzo, Korfu, Arta kikötőiben is.⁶⁶

Maga a levél Ciriaco de' Pizziccoli / Ciriaco d'Ancona gyűjteményében másolataként maradt fenn, amely hitelességével kapcsolatban nem merülnek fel kételyek, formailag is „15. századi kéz írt”, legfeljebb a gyűjtemény borítása készülhetett később.⁶⁷ Ciriaco egy rendkívül művelt itáliai humanista utazó volt, akit követként való működése mellett a régiségek, azokról szóló információk gyűjtésében is érdekelt volt. Az 1440-es években volt Dalmáciában, a kontinentális Görögországban, továbbá Epiruszban is, Khios, Rodosz, Ciprus szigeteit is bejárta. Élete során járt Kis-Ázsiában, Egyiptomban, de még VIII. Ioánnész bizánci császárral

⁶³ Wolkan 74. o.

⁶⁴ *Âşık Paşazade* 209.; *Thüry* 62., 147. Anonim nem nevezi meg a felderítőt, de elmondja, hogy Hunyadiék seregének híre eljutott a szultánhoz, amely egyértelműen a hírszerzők tevékenységére utal. *Thüry* 23.

⁶⁵ *Spremić* 1994. 338. „vitez”, „доктор медицине”, „магистер.”

⁶⁶ *Spremić* U.o.

⁶⁷ *Whelan* 128–129.

(1425-1448) közös vadászaton, s II. Murádnál is Drinápolyban, ám híve volt egész életében az oszmánok elleni keresztes hadjárat eszméjének, például a várnai hadjáratral párhuzamosan írtott levelei fontos forrásaink az akkori történések, akár a drinápolyi béketárgyalások feltárása szempontjából.⁶⁸ 1447 júliusától 1448 áprilisáig tartó moreai tartózkodása során megismerte az ekkor még fiatal Laonikos Chalcocondyles-t is, majd 1448 októberében megérkezett Artába,⁶⁹ ahol a már említett Ansalone folytatta többretegű tevékenységét. Valószínűleg itt és ekkor készített a humanista másolatot Sorgo leveléről, ugyanis fél éven belül (1449. március 29-én) az oszmánok kezére került Arta.⁷⁰

Pasquale de Sorgo Ansalone-on kívül minden bizonyára Brankovicsnak is beszámolt a látottakról, s még Ragusa számára is írhatott a táborban szerzett információkról a (dukátok átadása mellett), ugyanis szeptember 23-án Ragusa városa Velencébe és az aragóniai uralkodóhoz üzenetet küldött arról, hogy Hunyadi a seregével átkelt a Dunán.⁷¹

6. V. Alfonz és a rigómezei hadjárat

Mivel V. Alfonz hálózatának köszönhetően maradt fenn a forrás, a harmadik megbízatása (illetve egyes állításai értelmezése miatt) előtt röviden szólni kell a V. Alfonz és a magyarok, a rigómezei hadjárat kapcsolatáról, amely nem újkeletű a történettudomány számára. Alfonz már 1435-ben felvette a „Magyarország királya” címet, amely döntésével kapcsolatban magyarázkodnia kellett a Zsigmond király elé küldött követeinek. Zsigmond halála után, 1438-ban Alfonz felkereste magyar bárók egy csoportja,⁷² 1447-ben pedig Frangepán István tárgyalta vele Hunyadi nevében. A megkötött egyezés alapján, amely szerint még trónra is meg lett hívva, arra is rálátást kapunk, hogy eredetileg mi volt Hunyadi elképzelése a hadjáratral kapcsolatban, s a későbbi elemzést is segíti az ezzel kapcsolatos tudnivalók áttekintése.

Az 1447. november 6-án az itáliai Casoli városánál lévő táborban megkötött egyezés értelmében 16 ezer katona zsoldját állja az uralkodó, amihez Hunyadi még 16 ezer katonát saját maga állítana ki, s további 10 ezret toborozna még Havasalföldről.⁷³ Erre 100 ezer aranyat biztosít, utóbbiakat a magyar főurak („*principes et barones*”) között lehet csak kiosztani

⁶⁸ Setton 1978. 70–71., 78., 82.; Imbert Colin: The Crusade of Varna, 1443-45. Aldershot, 2006. 197–199.; II. Muráddal való kapcsolatának kérdésköréről lásd: Julian Raby: Cyriacus of Ancona and the Ottoman Sultan Mehmed II. Journal of the Warburg and Courtauld Institutes, Vol. 43. (1980) 242–246

⁶⁹ Setton 1978. 98–99.

⁷⁰ Fine 563.; Donald MacGillivray Nicol: The despotate of Epiros, 1267-1479: a contribution to the history of Greece in the Middle Ages. Cambridge, 1984. 208–209.

⁷¹ Iorga 427.

⁷² Anderle Ádám: Az aragón kapcsolat. (V. Alfonz, el Magnánimo és a magyar trón). Történelmi Szemle 1996. 38/4 (1996) 407.

⁷³ Thallóczy – Barabás 350.

katonáik felszerelését támogatva, nekik pedig természetesen hűséget is kellene fogadniuk a királyhoz. A kormányzóhoz tartozó városok, várak közül is átadásra kerülnének azok, amelyekre igényt tart Alfonz, ugyanis a terv szerint 3-4-5-6 ezer fegyveressel várnák a tengerparton és kísérnék a királyság szívébe. Mindezzel pedig megerősítette a szerződésben a magyar trónra, illetve a görög, balkáni területekre vonatkozó dinasztikus igényeit.⁷⁴ Az összeg megtérülésére is gondolt, ugyanis a szerződés szerint a szerb despota jövedelmeiből, illetve a hadjáratból származó zsákmányból a befektetettnél több dukát visszafolya az uralkodóhoz.⁷⁵ Az egyezség értelmében Hunyadinak elsőszülött fiát is Alfonzhoz kellett volna küldenie, ugyanis a megállapodás szerint két részletben fizette volna ki a 100 ezer aranyat, amely első felét a Hunyadi elsőszülött fiának megérkezéséhez köti, a másodiknál pedig Alfonzhoz vagy fiához, „*Aragóniai Ferdinánd Calabria hercegéhez*” (*Ferdinando de Aragonia, duci Calabrie*) való hűség fogadását várja el.⁷⁶

Hóman Bálint nyomán olyan elképzelés is van a történettudományban, hogy valamennyi, talán az összeg fele megérkezett,⁷⁷ ám ez, mint bebizonyítom, nem megalapozott. A szerződés meg nem valósulta mellett szólnak egyrészt Hunyadi László körüli fejlemények, Alfonz általános hozzáállása a keresztes eszméhez, továbbá Alfonz aktuálisan Itáliában vívott háborúja is.

Nem tudjuk, pontosan mi is volt Hunyadi elsőszülött fia (tehát Hunyadi László) elküldése körüli az eredeti elképzelés, talán Alfonz valamelyik unokájával házasították volna össze, vagy „csak” nevelődni, túszként kellett volna megérkeznie Alfonz udvarába.⁷⁸ Ez azonban nem valósult meg, sőt, mivel őt eljegyezték Brankovics unokájával, Cillei Ulrik és Brankovics Katalin lányával, az 1455-ben a későbbi fejlemények nyomán már Hunyadi Mátyás jegyeseként fiatalon elhunyo Cillei Erzsébettel,⁷⁹ így a pénzösszeg második felének feltétele biztos nem lett teljesítve.

Alfonznak a keresztes ügyben való részvételének mértékéről, okairól eleve több értékeléssel is lehet találkozni, ám összességében az üzleti érdekeltségeinek védelme, egyes balkáni területek iránti igénye inkább fellelhető nála, mintsem a buzgó vallásosság. Tulajdonképpen korabeli propagandaként („*a kereszténység védelmezője*”) is lehet értékelni a keresztes eszme melletti kiállását, amelyre már az 1420-30-as évektől kezdve épített a kalózok,

⁷⁴ *Thallóczy – Barabás* 350.

⁷⁵ *Thallóczy – Barabás* 351-352.

⁷⁶ *Thallóczy – Barabás* 353-355.

⁷⁷ *Hóman Bálint: Magyar történet II.* Bp, 1934. 439 – 440.

⁷⁸ *Anderle* 403.

⁷⁹ *Pálosfalvi Tamás: A Hunyadiak kora, 1437-1490.* Bp, 2009. 34.

mamlúkok elleni, ciprusi, rodoszi fellépéseivel egyetemben.⁸⁰ A nagyobb műveletekben, például a várnai hadjáratban történő részvételre sem sikerült rávenni, szerinte ugyanis nem biztosítottak volna hajói számára a szabad utat Velence.⁸¹ Minderre van olyan megállapítás, hogy az akár a néhai Latin Császárságra is igényt tartó ambíciói ellenére (Brankovicshoz hasonlóan) egyszerűen nem merte bevállalni az oszmánok elleni nagy háborút.⁸²

Árnyalná képet, hogy az 1440-es években egy kisebb szövetségi rendszert kezdett el kiépíteni az oszmánok által fenyegetett Balkánon: Stefan Vukčić, Szkanderbég, s a már említett Arta uralkodójával is kötött megállapodásokat.⁸³ E szerződéseknek része volt a dinasztikus igények megerősítése, nem véletlen jelentette be már a várnai hadjáratral összefüggésben Athéni – és Neopatriai Hercegségre az igényét. Ezek a jogigények még a 14. századból eredtek, ugyanis a Katalán Kompánia miután 1311-ben átvette az Athén fölötti irányítást, rövidesen (1319-től) Sziciliához, majd 1379-1388 között közvetlenül Aragóniához kapcsolódtak a területek, amelyekre az igényt azok elvesztése után is fenn kívánták az aragón uralkodók tartani.⁸⁴ A vizsgált időszakon túl, 1451-ben például Palaiologosz Démétriosz moreai despotával is kötött szerződést a török ellen tervezett háborúval kapcsolatban. A despotának 6-8 ezer lovast kellett volna biztosítania, aki a háború sikeressége esetén a Morea-tól Várnáig húzódó terület felett uralkodott volna, ám Konstantinápoly (amely oszmánok kezére esését tulajdonképpen megelőlegezték) és a bizánci császári cím Alfonzé lett volna. A tervből semmi sem lett.⁸⁵ E tárgyalások végeredményeként létrejött megállapodások tehát hasonlítanak ahhoz, amit Hunyadival kötött meg, ugyanis a gyakorlatba nem vagy csak kevésbé lettek átültetve. A szorongatott helyzetben lévő Szkanderbég 1451-től volt Alfonz hűbérese, ám a király Kruja védelmére a szerződések merészségéhez képest csak 100 lovast biztosított, illetve egy helytartót. A legnagyobb erő, amivel Alfonz megsegítette hű albán vazallusait, az 1200 gyalogos és 500 lovas volt 1454-ben.⁸⁶

Alan Ryder V. Alfonzról szóló munkájában csak röviden érinti az Alfonzzal kötött szerződést. Szerinte eleve azért írta alá, mert a megtérülésről szóló rész miatt számára semmilyen veszteség nem származott belőle, bár a szerződés általam is felsorolt meg nem

⁸⁰ *Mark Aloisio*: Alfonso V and the anti-Turkish crusade. In: *Crusade in the Fifteenth Century Converging and competing cultures*. Szerk. Norman Housley. The New York, 2017. 64–67.

⁸¹ *Jefferson* 305.

⁸² *Setton* 1978. 99.

⁸³ *Aloisio* 69.

⁸⁴ Lásd *Kenneth M. Setton*: The Avignonese Papacy and the Catalan Duchy of Athens. *Byzantion*, 17. (1944-1945), 281-303.

⁸⁵ *Momčilo Spremić*: Prekinut uspon: Srpske zemlje u poznom srednjem veku. Belgrád, 2005. 362-369.

⁸⁶ Lásd *Spremić* 2005. 360-370.; *Oliver Jens Schmitt*: Skanderbeg. Der neue Alexander auf dem Balkan. Regensburg, 2009. 187-189.

valósult részeivel kapcsolatos kérdéskörre nem tért ki, helyette Alfonz háborús lekötöttségét jelölte meg a meghíúsulásért felelősnek.⁸⁷ A szerződés meg nem valósult elemei és a szintén papíron maradt szerződések analógiái mellett ugyanis figyelembe kell venni, hogy Alfonz 1447-48-ban a milánói örökösödési válsághoz kapcsolódóan Firenze ellen háborúzott, nem véletlen tartózkodott katonai táborban az egyezés megkötésekor. 1448 júniusában állítólag 17 ezer lovassal és 9 ezer gyalogossal kezdte meg műveleteit. 1448 augusztusában Piombino környékének mocsárvidékein veszteglett a betegségek által tizedelt katonáival, majd szeptember 10-én (tehát egy nappal azelőtt, hogy Pasquale de Sörgo Hunyadi táborában megírta volna levelét) megpróbálták sikertelenül bevenni a várost s vereséget szenvedve visszavonult.⁸⁸ Az aragón-nápolyi királynak tehát volt sürgetőbb ügye, mint bekapcsolódni az oszmánok elleni háborúba. Bár van egy velencei forrás 1448 márciusából, amely szerint Alfonz ekkor is tett egy ígéretet 4000 lovas finanszírozására,⁸⁹ az aktuális helyzetben ígéreteken, szép szavakkal megírt leveleken kívül, még ha akart volna sem tudott volna többet tenni, nemhogy az országba jönni és sok ezer katona zsoldjával egyenértékű támogatást küldeni (egyedül ajándékváltásra utaló forrásunk van). Igaz, hogy 1448 folyamán számos levélváltás történt a felek között az együttműködésről, s még szeptember 3-án a piombino-i táborban tartózkodva is küldött levelet a magyar fél számára,⁹⁰ ennél többet a rigómezei hadjárat érdekében nem igen tudott tenni, ugyanis az anyagiakra saját magának is szüksége volt, s rövidesen a már említett verségét is elszenvedte amelyet követően ha akart sem tudott volna átkelni.

A Casoliban megkötött szerződés feltételeiből tehát tulajdonképpen semmi sem valósult meg, így érthető, hogy arra sincs írásos bizonyítékunk, hogy az ekkor, vagy netán később felajánlott dukátok megérkeztek volna, mivel nem is érkeztek. Alfonz lekötöttsége sem tette lehetővé a részvételt, bár az ambiciózus meg nem valósult szerződések alapján vélhetően eleve kevésbé gondolta komolyan. Az elképzelések a számos üzenetváltás ellenére a tervek szintjén maradtak, a kutatás pedig is kevésbé gondolta komolyan vehetőnek az Alfonzzal kötött szerződést.⁹¹

⁸⁷ *Ryder* 300–301.

⁸⁸ *Ryder* 258., 275–282.; *Setton* 1978. 98–99.; A Piombino körüli eseményekhez lásd *David Abulafia*: The Mouse and the Elephant: Relations between the Kings of Naples and the Lordship of Piombino in the Fifteenth Century. In: *Communes and Despots in Medieval and Renaissance Italy*. Szerk. John E. Law – Bernadette Paton. New York, 2010. 145–160.

⁸⁹ „rege Aragoniae, qui ei promiserant solutionem pro 4000 equitum” *Ljubić* 267.

⁹⁰ Az 1448-as levelezéseikről lásd: *Thallóczy – Barabás* 356–359., 361–364. Az ajándék megköszönése 361. Piombino ostroma során küldött levelek: 362 – 364.

⁹¹ *Anderle* 403.; *Ryder* 301.

7. A raguzai segély átadása

Sorgo harmadik feladata az Alfonz által felajánlott 100 ezerhez viszonyítva kevésnek tűnő, ám egyáltalán nem lebecsülendő 2 ezer dukát elszállítása volt, amelyet Ragusa ajánlott fel. Ők voltak az egyedüliek, akik igazolhatóan pénzbeli támogatást nyújtottak, mindenki más elutasította a kérést: Velence vezetése 1448 márciusában például arra hivatkozott, hogy ők is régóta az oszmánok ellen háborúznak, amelynek nyomán „*elszegényedtek*”, tehát nem tudnak pénz felajánlani, áprilisban viszont már „*találtak*” 100 dukát évjáradékot egy, a tanács előtt megjelenő, Szkanderbég meggyilkolására vállalkozó személy számára.⁹²

Ragusa az összeget Hunyadi kérdésére ajánlotta fel még 1447-ben a következő évben megvalósítandó törökök elleni hadjáratra. Levelükben kikötötték, hogy akkor küldik el az összeget, amikor már átkelt a Dunán a magyar hadsereg.⁹³ A magyar fél azonban minden jel szerint minél előbb szeretne volna ezt megkapni, amelynek érdekében számos üzenetváltás történt 1448 májusában, júniusában, júliusában, de a köztársaság szenátusa az eredeti ígéretük mellett tartott ki, s végül csak július 30-án határozták el, hogy az összeget elküldik a Brankovics mellett lévő raguzaiakon keresztül.⁹⁴ A magyar fél „türelmetlensége” mögött valószínűleg az állt, hogy az üzenetváltások kezdetével párhuzamosan, 1448 májusában tartott országgyűlés idejében Pozsony városának követei szerint már folyamatban volt a zsold kiosztása.⁹⁵

A pénznek az átadásába és a későbbi történésekbe Giunio Resti krónikája enged bepillantást. Mivel e forrás kevésbé ismert, felhasználhatóságával kapcsolatban néhány fontos megállapításra ki kell térni. Resti munkáját nem tudta befejezni, így számos rész van, ahol nincsenek lábjegyzetek, és sajnos az 1448. év eseményeit tartalmazó oldalak is ezek közé tartoznak, ezáltal nem lehet levéltári kutatás nélkül ellenőrizni egyes állításainak megalapozottságát, már amennyiben fennmaradtak az általa látott egyes dokumentumok. Munkájának alapjait a raguzai levéltárat kutató Francesco Gondola, illetve e jegyzeteket az általa ismert történeti szerzőkkel évkönyvekbe rendező Giovanni Gondola tette le a 16-17. században. Az általuk kezdett munkát folytatta Resti a 18. század első felében, aki levéltári kutatást végezve ellenőrizett, pontosított a megállapításait a *Chronica Ragusina* oldalain tette láthatóvá.⁹⁶ Mivel bizonyíthatóan hozzáférése volt a raguzai középkori dokumentumokhoz,

⁹² „quod respublica a longo tempore helium gerit cum Turcis, cuius causa ad paupertatem redacta est” Ljubić 267–268.

⁹³ *Gelcich–Thallóczy* 466.

⁹⁴ *Iorga* 1899. 427.

⁹⁵ *Pálosfalvi* 2018. 149.

⁹⁶ *Resti* VII.

ezáltal ha fenntartásokkal is, de felhasználásra érdemes az 1665-1735 között élt szerző munkája.⁹⁷

Az összeget Resti szerint is a Brankovics környezetében lévő másik, a korábban említett események közül például a hosszú-hadjáratot és azt követően is Brankovics mellett tartó raguzai, a befolyásosságát illetően Sorgo-val egy lapon emlegetett Damjan Đurđević (Damian de Zorzi) társágában elvitte a szobotcai táborba és átadta magyaroknak, ennek megvalósulásáról Brankovics is értesítette Raguzát.⁹⁸

8. A követség utóélete

Resti alapján ezt követően Brankovics György elküldte Pasquale de Sorgo-t II. Murádhhoz Hunyadi seregének méretéről, hollétéről való értesítés céljából, Bonfinihoz hasonló értesülést közölve.⁹⁹ Az elbeszélés szerint Sorgo tanácsára lett Hunyadi bebörtönözve a csatát követően.¹⁰⁰ S bár szendrői fogsága után Lasocki Miklósnak írt levele alapján a törökök számbeli fölényét okolta,¹⁰¹ a kormányzó Sorgo-t és Damjan-t tette felelőssé a közte és Brankovics között kialakult helyzetért, illetve a hadjárat vereségéért.¹⁰²

A raguzai szenátus a viszályban, illetve egyébként is Hunyadi pártján állt. A vereséget követően még hajókat is indítottak az esetleg a tenger irányába menekülő kormányzó megmentésére.¹⁰³ Resti ezt vélhetően azon, számunkra is fellelhető levél – vagy más, ezt taglaló dokumentum felhasználásával írhatta – amelyet 1448. december 4-én küldtek Raguzából Hunyadi illetve az országnagyok számára. A levélben kifejezték örömeiket Hunyadi épséges megmeneküléséért, részvétüket nyilvánították az elhunytaknak, s kifejezték, hogy hű alattvalói maradnak a magyar koronának. Mindezen túl pedig közölték, hogy az általuk befogadott rigómezei menekülteket elszállásolták, s hazajutásukat segítve egy részüket a városállam költségein Segna-ba (Zengg), illetve Tallóci Petkó földjére szállították.¹⁰⁴ Hunyadinak 1450-ben egy levélben fejezte ki a raguzai szenátus rendkívüli sajnálatát amiért „*Pasqualis és Damianus*” okozója volt a Hunyadi és Brankovics közötti viszálynak.¹⁰⁵ Ők azonban továbbra

⁹⁷ *Filippo Naitana*: La Ragusa medievale tra annalistica e storiografia. Archivio Storico Italiano 154. évfolyam (1996) 3. szám. 417-418.

⁹⁸ *Spremić* 1994. 279., 291., 314., 336., *Resti* 297.

⁹⁹ *Resti* 298.; Bonfini alapján a despota értesítette a szultánt Hunyadi seregének hollétéről, ezáltal Brankovicsot felelőssé téve a vereségért. *Bonfini* 160.

¹⁰⁰ *Resti* 304.

¹⁰¹ "Quam quidem cum nos armorum potius, quam animorum defectu perdiderimus, ipsi vero multitudine et super hec omnia peccatorum nostrorum merito acquisiverunt."; *Vitéz* 98.

¹⁰² *Resti* 298.

¹⁰³ *Resti* 298.

¹⁰⁴ *Gelcich–Thallóczy* 469–470.

¹⁰⁵ *Gelcich–Lajos* 471–472.

is Brankovics szolgálatában álltak, s miután egy harmadik raguzaival közösen még Velencébe is elküldte őket a despota a szenátus hozzájárulását mellőzve, a raguzaik vezetés kijelentette, hogy 3 évig egyetlen raguzaik patrícus sem szolgálhat követként idegen uralkodóknál, nem kísérhet seregeket, minderről értesítették Szendrőt is.¹⁰⁶ Resti szerint erre válaszul a Brankovics melletti három raguzaik buzdítására a despota visszavonta a raguzaiknak adott kiváltságokat, s rávették, hogy új adókat vessen ki velük szemben.¹⁰⁷ A nyomásgyakorlást követően minden jel szerint engedett a szenátus, legalábbis továbbra is Brankovics követségében láthatjuk Sorgo-t és társait, továbbá 1451-ben már a köztársaság szolgálatában is eljárta ismét.¹⁰⁸

9. Pasquale de Sorgo állításainak vizsgálata

Pasquale de Sorgo levelének Hunyadi seregére vonatkozó állításai során az elemzést nem az állítások elhangzásának sorrendjében, hanem az érthetőséget segítő módon valósítom meg, amely keretében számos esetben akár több, Sorgo levelével kapcsolatban felmerülő kérdés feltárását is egybevettem.

10. Ki volt a magnus decanus?

Sorgo alapján a sereghez csatlakozott 5 ezer lovassal és 4 ezer gyalogossal egy bizonyos *magnus decanus* is, aki a „*Magyar Királyság kormányzója volt László király uralma alatt, amikor a király a török elleni háborúban volt*” („*qui Ladislai regis Teucro bellum inferentis in Hungaria gubernator fuit, eo tempore quo rex in Teucros bellumgera*”).¹⁰⁹

E személy azonosítása során a „*gubernator*” megnevezéssel kapcsolatban Hunyadi János kormányzó neve is felmerülhetne, ám minden bizonyára nem róla szól ez a mondat, ugyanis a levél elején már említette Hunyadi a tábor átkelésével kapcsolatban,¹¹⁰ tehát valaki másra gondol e személy alatt, aki „*gubernator*” volt, s a néhai királyt a török elleni hadjáratával összefüggésben helyettesítette.

A szóban forgó „*Ladislai regis*” alatt ugyanis mindenképp a várnai csatában életét vesztő I. Ulászlóra utal. Igaz, hogy a raguzaik forrásokban főleg „*Vladislavo*” megnevezéssel

¹⁰⁶ Resti 304.

¹⁰⁷ Resti 305.

¹⁰⁸ Resti 305., 307., 311., 321.

¹⁰⁹ „*Praeterea hisdem se copiis addidisse novimus magnum decanum, qui Ladislai regis Teucro bellum inferentis in Hungaria gubernator fuit, eo tempore quo rex in Teucros bellumgera, qui decanus ad V equitum milia cum IIII peditum milibus secum habere fertur*” Whelan 139-140.

¹¹⁰ „*Ut notificem tibi de novibus istis in partibus contingentibus el[arissimus] eq[ues] n[omine] Comes Johannes sive Coniati Janus Regni Hungariae gubernator*” Whelan 138.

hivatkoznak Ulászlóra s a „*Ladislaus*” formáival V. Lászlóra,¹¹¹ de a „*török elleni háborúban lévő király*” egy annyira specifikus utalás, amely csak I. Ulászlóra illik, V. László (1440-57) ekkor még eleve csak 8 éves volt. Talán pusztán tárgyi tévedés, bár Pasquale de Sorgo életútjának ismerete alapján elképzelhetetlen, hogy ne tudta volna ki is volt akkoriban a király, ugyanez pedig szintén elmondható a levélről másolatot szerző, nagy műveltséggel bíró Ciriaco de' Pizzicolti / Ciriaco d'Ancona személyéről is.

Ennek feloldására feltételezésem, hogy a levél írása vagy másolása során keletkezett hiba lehet a „*Ladislai*”,¹¹² vagy „*egyszerűen*” itt is az nyilvánult meg, hogy a levél írója vagy másolója nem tudta az egyes személynevek pontos leírását, hiszen még Hunyadi János neve is hibásan, hallomás szerint van írva: „*Coniati Janus*.”¹¹³ A várnai hadjáratban is részt vevő, a magyar forrásokban Daud Cselebi (Dâwûd Čelebi) néven fellelhető, Hunyadi táborában lévő oszmán trónkövetelő nevét is hibásan adatolta. Rá a raguzaiak (például az általuk 1447 szeptemberében Hunyadinak küldött levelükben) „*Saugevicus Teucer*”, tehát „*Szavcsi-hoz tartozó török*” névvel hivatkoztak,¹¹⁴ amit Sorgo levelében láthatóan hibásan „*Salgianech Turcas*” módon írtak le.¹¹⁵ Vele Chalkokondylés munkájában is találkozunk „*Tautés, Sauzeus fia, Murád leszármazottja/unokája*” azonosítással.¹¹⁶ Azon túl, hogy Sorgo levelével már kettő biztos forrásunk van az oszmán trónkövetelő jelenlétére, egyértelmű, hogy egyes nevek hibás alakokban szerepelnek, így vélhetően I. Ulászló nevét is elírták.

I. Ulászló kétszer nevezett ki vikáriusokat, akik távollétében helyettesítették. Először a hosszú hadjárat miatt került erre sor (megbízásuk 1443. október közepe – 1444. január vége), a nevük pedig fennmaradt két, általuk kiadott oklevélben. Először e tisztséget Szécsi Dénes bíboros és esztergomi érsek, Rozgonyi Simon egri püspök és főkancellár, illetve Hédervári Lőrinc nádor töltötte be.¹¹⁷ A második kinevezésre a várnai csatával végződő hadjárat miatt került sor 1444 szeptemberében, probléma azonban, hogy az ekkor kinevezettek pontos listája nem ismert. Csak Rozgonyi Simon használta következetesen a címet, ám Szécsi Dénest és Hédervári Lőrincet is minden bizonyára kinevezték, a kormányzó tanács munkájába pedig

¹¹¹ Például *Gelcich–Thallóczy* 437., 614.

¹¹² Számos helyen kellett az elírások miatt Mark Whelan-nek pontosítani a szöveget, külön kiemelte az általuk okozott fordítási nehézségeket. *Whelan* 137–141.

¹¹³ *Whelan* 138.

¹¹⁴ *Szegfű László*: Hunyadi fegyvertársa: Dâwûd – Čelebi. „Nem búcsúsom...” : Emlékkönyv Benda Kálmán tiszteletére. Szerk. Nagy Tamás – Szegfű László. Szeged, 1994. 67-71.; *Gelcich – Thallóczy* 467.

¹¹⁵ *Whelan* 140.

¹¹⁶ „*Ταούτης ὁ Σαούτζεω, υἱὸς τοῦ Ἀμουράτew*” *Baán* 267.

¹¹⁷ *Pálosfalvi Tamás*: A Rozgonyiak és a polgárháború (1440-1444). *Századok*, 137. (2003) 923.; *C. Tóth Norbert*: A Magyar Királyság nádora. A nádori és helytartói intézmény története (1342–1562). Bp, 2020. 194-195.

bekapcsolódtak a Budán aktuálisan tartózkodó bárók és prelátusok, köztük Újlaki Miklós is.¹¹⁸ Akik szóba jönnek még a király helyetteseiként, ők az 1445-ben kinevezett főkapitányok.¹¹⁹ Ekkor még adtak egy határidőt a (törökökkel való háború miatt) távol lévő Ulászlónak, mert ha nem, akkor elismerik V. László trónigényét,¹²⁰ s akár erre is utalhatott Sorgo a török elleni háborúban lévő király gondolat alatt. A főkapitányok közül kérdésünk szemszögéből Újlaki Miklós és (Pelsőci) Bebek Imre a fontos.¹²¹

Pálosfalvi szerint egyértelműen Újlaki Miklós lehetett a szóban forgó „decanus”. Ő tudjuk, hogy járt a táborban, s a rigómezei hadjárat idején Hunyadi távolléte során is vikáriussá lett kinevezve.¹²² Mellette szól az is, hogy a vikáriusi címet bár nem állandóan, de használta (adathozhatóan először 1446. februárjában),¹²³ az 1444-ben kinevezett vikáriusok mellett is megfordult, majd a főkapitányok egyike lett. Mivel mindezen felül még erdélyi vajda is volt,¹²⁴ logikus következtetés azt gondolni, hogy ő volt a „*magnus decanus*” aki a számottevő seregrészt a táborba vezette.

Az Újlakival kapcsolatban leírtak egy része azonban Bebek Imrére is igazak. Ő is volt főkapitány, 1448-ban szintén erdélyi vajda,¹²⁵ továbbá minden bizonyára a Kevénél-Szoboticánál található táborban is megfordult szeptemberben, ugyanis annyira részt vett a hadjáratban, hogy a csatában vesztette életét. Ha a lehető legszigorúbban olvassuk és értelmezzük Sorgo levelét (amely ellen természetesen szólnak érvek), akkor állítása szerint ez a személy „csatlakozott” a sereghez („*hisdem se copiis addidisse*”),¹²⁶ tehát nem „csak” megjelent a táborban megbízatását átvenni, így egy olyan személyről szól, aki értesülései, ismeretei, feltételezései szerint a hadjáratban részt is fog venni. Azon logikai gondolatmenet is Bebek mellett szól, hogy amennyiben ha a 9 ezer fő alatt az erdélyi bandériumokról van szó, akkor logikusabb lenne, ha azokat kettejük közül az vezetné a táborba is, aki végül csatába is ment velük.

Az egész Bebek felvetést viszont árnyalja, hogy egyrészt 1448 júliusában – augusztusában Hunyadi is Erdélyben tartózkodott, minden bizonyára a hadjáratot szervezve,¹²⁷

¹¹⁸ C. Tóth Norbert 2020. 195-198.; Pálosfalvi Tamás: Cilleiek és Tallóciak: Küzdelem Szlavóniáért (1440-1448). Századok, 134. (2000) 70.

¹¹⁹ Mark Whelan először rájuk asszociált az 1443-44. évi vikáriusok helyett. Whelan 143.

¹²⁰ Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301-1457. Szerk. Franciscus Döry et al. Bp. 1976. 340.

¹²¹ Lásd DRH 342-343.

¹²² Pálosfalvi 2018. 150.

¹²³ Pálosfalvi 2000. 76.

¹²⁴ Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301-1457. I. Bp, 1996. 15.

¹²⁵ Engel 1996. U. o.

¹²⁶ Whelan 138.

¹²⁷ Engel 1984. 983.

s a vajdák kevésbé vették ki a részüket az erdélyi ügyekből, eleve alvajdáik által voltak képviseltetve, s Hunyadi akarata érvényesült az általa kinevezett alkormányzók által.¹²⁸ Az is Bebek ellen szól, vagy legalábbis nem mellette, hogy a rigómezei csata elbeszéléseiben a magyar hagyományban nincs kiemelve a csatában betöltött szerepe, így az sem kizárható, hogy nem is ő állt az erdélyi csapatok élén. Sem a szárnyak, sem a centrum vezetőinek felsorolása során nem találkozunk vele sem Bonfininél, sem Thuróczinál, egyedül a csatában résztvevők és elesettek között kapott említést.¹²⁹ Chalkokondylésnél sem, ugyanis szerinte a jobbszárnyon „*Székely, Újlaki, Tallóci*” voltak.¹³⁰ Itt Újlaki téves említése mögött talán az állhat, hogy a krónikához vagy az általa használt forrás(ok)hoz csak annyi információ jutott el, hogy „*az erdélyi vajda*” is a sereggel tartott, s tévesen Újlakira történt az asszociáció Bebek helyett, vagy híre ment Újlaki Miklós szobotcai táborban való megjelenésének. Mivel fenntartásokkal kezelendő Chalkokondylés is, így az általa hivatkozott Újlaki Bebekkel való behelyettesítése sem feltétlenül elfogadható.

Egyértelműen tehát nem lehet kimondani, kiről is szól a forrás idézett megállapítása, bár ismételt vikáriusi kinevezése miatt Újlaki mellett Bebeknél erősebb érv szól, ám teljesen utóbbi sem kizárható. Az oszmán források is megnevezik a hadsereg vezetőit, azonban nem személynevekkel, hanem valamilyen nemzet nevével illették őket, így ehhez a kérdéshez nem igen visznek közelebb minket, ám a levélíró által szintén említett albánokkal kapcsolatban érdemes áttekinteni őket.

11. Albánok és a pápai legátus

Az Anonim krónikás annyit ír, hogy a „*bánok*” (tehát a Hunyadi seregének vezetői) közül többüket foglyul ejtették, köztük Kara Mihályt, akit később szabadon engedtek.¹³¹ Nesri „*lengyel bán*”, „*cseh bán*”, „*lek bán*”, „*székely bán*” jelenlétéről szól, akikről kijelenti, hogy Magyarország „*padisahjai*” voltak, tehát magyar főurakat ért alattuk.¹³² Szeád-eddin szerint is a „*lengyelek, csehek, székelyek és oláhok bánjai*” voltak jelen a seregben.¹³³ Âşıkpaşazade szerint „*Lih*” bán, „*Cseh*” bán, „*Lök bán fîa*”, illetve a „*Székely bán*” voltak a seregben, ők pedig a királlyal egyenrangúak voltak.¹³⁴ A Nesri által említett „*lek bán*” Thúrynál azonosítva van a

¹²⁸ Pálosfalvi 2000. 91.

¹²⁹ Bonfini 159., 162, 164 – 165.; Thuróczy 256 – 258.

¹³⁰ Baán 263.

¹³¹ Thúry 25. Kara Mihály beazonosításának bonyolult kérdéskörét nem fogom dolgozatomban érinteni. Lásd Pálosfalvi 2017.

¹³² Thúry 62.

¹³³ Thúry 147., 150-151.

¹³⁴ „*Lih Ban'dır, biri Çih Ban'dır, biri Lök Ban oğlu, biri de Sekületi Ban'dır. Bunlar Macar memleketinin büyük padişahlarıdır. Sonra bunların her biri krala eşdeğerde beylerdir. Onca fesadın kaynağı Yanko Hunyad'dır.*” Âşık

Szeád-eddin-féle „*oláhok bánjával*”,¹³⁵ ám az Âşikpaşazade munkájában olvasható „*Lih*” bán és „*Lök bán fia*” megnevezésekből akár lehetne az albán felkelőkre („*lehzai liga*”) is asszociálni, bár amikor a Szkanderbég elleni küzdelmekről ír, akkor az „*arnavut*” kifejezést használja rájuk, így az oszmán források kevesek az albán jelenlét elfogadásához.¹³⁶

Az albánok jelenlétével kapcsolatban is újat mond Sorgo levele, amelyben kétszer is említve vannak a táborban tartózkodó albánok. Egyrészt szerinte Hunyadi fogadott albán követeket a táborban, akik 20 ezer katonát ajánlottak fel. A kormányzó megajándékozta őket, ám visszautasította a csatlakozási szándékukat arra hivatkozva, hogy felkészületnek, nem elég jól felszereltek.¹³⁷ Másrészt pedig egy eskütétel során említi őket, ugyanis szerinte a magyarok, lengyelek, erdélyiek az albánokkal („*Albanenses*”) együtt hűséget esküdtek a Szent Atyának.¹³⁸ Ez az eskü vélhetően annak a kihirdetése lehetett, hogy a pápa 1448. április 13-án teljes búcsút hirdetett a törökök ellen harcolóknak,¹³⁹ ami arra is magyarázatot ad, miért nevezte a tárgyalásoknál szent háborúnak Bonfini a hadjáratot, továbbá miért volt jelen pápai legátus a sereggel, a Pasquale de Sorgo levelében nevén nevezett Cristoforo Garatone coronai püspök, akit 1448 májusa után küldött a pápa az országba a tervezett keresztes háború miatt. Igaz, hogy a hadjárat elhalasztására kérte a pápa késő nyáron Hunyadit, ám a legátus a sereggel maradt és a csatában veszté életét,¹⁴⁰ sőt, a levélíró utolsó értesülései szerint hét magyar „*princeps*” társaságában még önkénteseket is toborzott Szerbiában.¹⁴¹ Ehhez a szálhoz kapcsolható Sorgo levelének azon megállapítása is, hogy „*sok ember a kereszt hívásának engedelmeskedve, bármilyen fizetség nélkül önként csatlakozott a sereghez*” ők pedig a hadi gépek, erődtések védelmében segédkeztek,¹⁴² tehát vélhetően még valamennyi keresztes is volt a seregben.

Paşazade 209–211. „Sekületi” bán esetében felmerülhetne, hogy egy elrontott formája a Salgianech / Saugevicus névnek, ám ez kizárható, ugyanis törökül a „sekel” székelyt jelent, a „sekületi” ennek egy formája.

¹³⁵ *Thúry* 62.

¹³⁶ *Âşik Paşazade* 208.

¹³⁷ „Insuper vero Albanensium ordines legatos ad Janum ducem miserunt, ut ad XX armatorum hominum milia sibi hac in expeditione opitulari se polientes pollicerentur quos cum humane honorificeque suscepit donatos remisit, exercitum vero ut minus idoneum et expeditum bello abnuendum censuerat.” *Whelan* 140.

¹³⁸ „Pannonos vero qui et hungari vocitantur Poloniique et Transilvanum una simul et Albanenses unanimiter sancto patri fidelitatem iuravere” *Whelan* 140.

¹³⁹ „Conceditur remissio plenaria omnibus contra Turcos dimicantibus. Rabies — Turcorum — regnum Ungariae, excellens membrum ecclesiae ac partes contiguas et circumvicinas dietim invadit” *Lukcsics* 242.

¹⁴⁰ Pajorin Klára: Törökellenes irodalmi művek az 1440-es években (Francesco Filelfo, Poggio Bracciolini és Vitéz János episztolája). 7–9.

¹⁴¹ „Legatus transivit in Maesias quas Servias dicimus, VII Hungariae principibus comitatus, qua ex provincia sponte sua quamplures homines alacritate magna sequuntur exercitum.” *Whelan* 140.

¹⁴² „Sunt et alii multi qui sponte absque ullo stipendio crucis praeconio tantum pellecti exercitum hac pia in expeditione sequuntur, qui ad defendendas machinas munitionesque lubentissime adiuvant, in quibus innumerae sunt disiunctae scalae pontesque et alia pleraque mirifica ingeniosaque bellorum instrumenta, jta ut vix alterum puto meliori ordine exercitum nostroque tempore munitum existisse fuisse” *Whelan* 140. o

Az eskütételen résztvevőkről szóló felsorolásában Sorgo különböző katolikus népekből származó katonai elemeket írta le, akik közül érthetően kihagyta az ortodox havasalföldieket, moldvaiakat. Mivel az albán felkelők zömében katolikusok voltak, így ha voltak albán katonák a seregben, akkor ők is azok lehettek, tehát ebből a szempontból az állítás hitelességét nem lehet megkérdőjelezni.¹⁴³

Az eskütételről és a legátusról szóló értesüléseinek elfogadásával ellenben az albán követekről szóló állítását e formában nehéz elhinni. Bonfini is ír róla, hogy a haditerv szerint Szkanderbéggel kívántak egyesülni, ezért Hunyadi számos levélben sürgette őt a minél gyorsabb felvonulás érdekében, viszont a csata idő előtti bekövetkezte keresztülhúzta számításait.¹⁴⁴ A gyors felvonulásról szól Hunyadi Lasocki Miklósnak decemberben küldött levele is.¹⁴⁵ Az albánokkal való tárgyalásról még Chalkokondylés is tud, szerinte „Szkanderészhez és Arianitészhez”, tehát Szkanderbég és Arianit albán vezérekhez is küldött követeket Hunyadi, a cél pedig az oszmánok európai hadával való megütközés lett volna.¹⁴⁶ A krónikások nélkül is feltételezhetnénk, hogy a haditerv része volt az albánokkal való együttműködés, másképp semmi logika nem lett volna abban, hogy például 1444-hez hasonlóan a közelebbi Duna mentén történő felvonulás helyett a Balkán belsejébe vonulva a felkelőkkel határos Rigómező felé vegye az irányt. Schmidt alapján Szkanderbég úton is volt Rigómezőre, ám elkésett a csatából, s onnan nagyjából 30 km-re tartózkodva találkozott menekülő magyarokkal, akiktől már csak a csatavesztés hírét tudta meg.¹⁴⁷

Szkanderbég csapatai tehát semmiképp sem lehettek a szobotcai táborban, követei azonban minden jel szerint megfordultak ott, ám így is érthetetlen, miért utasította volna el hunyadi a csatlakozásukat. Sorgo e passzusának értelmezésére kettő elmélet van a történettudományban. Az egyik szerint Hunyadi egy rivális albán csoport követeit küldhette el,¹⁴⁸ ám ez kevésbé tűnik valószínűnek. Az esetleg szóba kerülő Arianit ekkor egyértelműen Szkanderbég szövetségese volt, közöttük az eltávolodás majd csak 1449-től figyelhető meg.¹⁴⁹ Ezen túl, hiába voltak kisebb albán csoportok amelyek Szkanderbéggel nem voltak jó viszonyban s vele szemben akár Velence mellé is álltak,¹⁵⁰ nehezen elképzelhető, hogy az a Hunyadi, aki forrásaink szerint minimum vehemensen követelte a szerbek csatlakozását,

¹⁴³ Vallási tekintetben Albániának, illetve az albánoknak a képlékeny helyzetét Szkanderbég példája foglalja össze a legjobban. Az albán katolikus egyház teljes mértékben mellette állt. *Schmitt* 7., 101.

¹⁴⁴ *Bonfini* 160.

¹⁴⁵ „*demum tam celeriter ad hostem ventum est*” *Vitéz* 97.

¹⁴⁶ *Baán* 262.

¹⁴⁷ Szkanderbég távolmaradásának okairól lásd *Schmitt* 64–69.

¹⁴⁸ *Antoche* 258–259.

¹⁴⁹ *Schmitt* 132.

¹⁵⁰ *Schmitt* 128–130.

visszautasított volna bármilyen önként ajánlkozó támogatást, különösen, hogy ekkor már messzemenőig egyértelmű lehetett számára is az V. Alfonz-féle támogatás elmaradása. A másik elmélet szerint az albán követek (a pápához hasonlóan) a hadjárat elhalasztását kérhették, ugyanis Szkanderbég el volt foglalva a Velence elleni harcával, s ezt utasította el Hunyadi.¹⁵¹ Az albán követséggel kapcsolatban tehát részleteiben téves értesüléseket láthatunk Sorgo levelében, a 20 ezres érték túlzó voltáról nem is beszélve, ugyanis 1448-ban a velenceiek ellen állítólag 7 ezer katonával vonult Szkanderbég, amelyből 1600-at el is veszített, tehát a 20 ezer főnél jóval kisebb seregek kiállítására voltak csak képesek a felkelők.¹⁵²

Amennyiben elfogadjuk, hogy voltak albán katonák is a táborban, s nem a követek vettek részt Szkanderbég felkelői nevében az eskütételen, akkor kutatásom során egyetlen alternatíva merült fel: esetleg a már említett „*Salgianeche Turcas*” embereiről lehet szó. A többek között albánok eskütételéről szóló jelenetet ugyanis az oszmán trónkövetelő jelenlétéről való beszámolót követően láthatjuk, aki a levélíró szerint „*kiváló rendben készen állt csapataival.*”¹⁵³ Neki Chalkokondylés szerint a haditanácsban is fontos szerepe volt. A narráció alapján az ő tanácsára támadtak az első nap estéjén az oszmánok táborára azon sikertelenül végződő elképzeléssel, hogy II. Murád meggyilkolásával lefejezzék az oszmán sereget, s eldöntetett legyen a csata.¹⁵⁴ Ennek a történetnek a hitelessége vitatható, további vizsgálatot érdemelne, mivel eléggé hasonlít az I. rigómezei csata (1389) elbeszélésére, amikor ugyanis I. Murád szultán meggyilkolását követően vonultak el az oszmánok.¹⁵⁵ Azzal kapcsolatban azonban nincs kétség, hogy Daud Cselebi 1432-től kezdve egyébként is számos katonai vállalkozásban részt vett a rokonai ellen,¹⁵⁶ és az életében tudunk albán számról is. Raguzai jelentések szerint Cselebi 1447-ben is Albániában majd Görögországban volt, utolsó információik alapján Korfu szigetén tartózkodott, bár ottlétének pontos okát nem tudták.¹⁵⁷ Familiárisai között voltak albánok,¹⁵⁸ tehát ha a követeken kívül voltak albán katonák a táborban, akkor azok meg lehet kockáztatni, hogy Daud Cselebi (véltetően kis létszámú)

¹⁵¹ *Pálosfalvi Tamás*: Skanderbeg and the Hunyadis: Myth and Reality. In: „These were hard times for Skanderbeg, but he had an ally, Hunyadi” – Episodes in Albanian – Hungarian Historical Contacts. Szerk. Csaplár – Degovics Krisztián. Bp, 2019. 18.

¹⁵² *Schmitt* 65.

¹⁵³ „*Salgianeche Turcas suo cum exercitu optimo ordine paratus est.*” *Whelan* 140.

¹⁵⁴ *Baán* 267–269.

¹⁵⁵ Az első rigómezei csatáról röviden: *Fine* 408–411.

¹⁵⁶ Lásd *Szegfű* 68–69.

¹⁵⁷ *Szegfű* 68.; „*Saugevicus Teucer, qui versus partes Albanie et Grecie se contulerat, nunc, fidedigno relatu, reperitur et est in quodam scopulo nominato Corfoi (...) Sed ad quem fuem et quo in proposito, certe ignoratur*” *Gelcich – Thallóczy* 467.

¹⁵⁸ *Szegfű* 70.

kontingenséhez tartoztak, bár kérdéses, lehettek-e annyian, hogy az egyes felvonuló népelemek említésénél külön tételként megemlékezzen róluk a levélíró.

12. Az „*ex Rasia*” feloldási lehetőségei

A kérdéskör tanulmányozása az egész lengyel kérdéssel kapcsolatban felmerült, hogy Pasquale de Sorgo a táborban tartózkodva minden bizonyára találkozott különböző szláv nyelvet beszélő emberekkel is, s akár a rájuk való utalásra is használhatta a „*lengyel*” megnevezést, így akár a Magyar Királyságon belüli szláv katonai elemek jelenlétét is értette „*lengyelek*” alatt. Ezzel a „*Rasia*”-n át történő érkezésre is lehetne magyarázatot adni, mert a horvát – szlavón – dalmát térség bandériumai esetében a Duna jobb partján, tehát a szerb területeken keresztül történő felvonulás felmerülhet logikus útvonalként. E gondolat mellett szól az is, hogy közvetlenül a *magnus decanus* és az általa (talán) vezetett erdélyi hadseregrész után említi őket, s Sorgo így tudatosan a két ismert elkülönülő igazgatású területről érkezők jelenlétét foglalná össze.

Az oszmán krónikások egyik története is talán ide kapcsolható. Szerintük az elfogott „*cseh bán*” életének meghagyásáért évi 5 ezer katonával történő szolgálatot, 10 várat és földjei adóztatását, (Nesri-nél a vilajet kifejezést használva rá) ajánlott fel.¹⁵⁹ A szultán ezt nem fogadta el, hanem az eredeti terv szerint egy hóhér a fejét vette.¹⁶⁰ E történetben említett 5 ezer katona talán véletlen, de pont annyi, mint ahány „*lengyel*” jött Sorgo szerint. A „*cseh bán*” megnevezésbe az általa felajánlott várakba, földekbe, „*vilajet*” szóhasználatba bele lehetne látni az említett bánágok legalább egyikére vagy részletére való utalást, ám az esetleg felmerülő bánok egyikével sem lehet meggyőzően azonosítani ezt az állítólagos személyt.

Székely János horvát – dalmát bánágával kapcsolatban azt sem tudjuk, hogy ott valaha tartózkodott volna, még át sem vette a felét Tallóci Petkótól. Igaz, hogy vránai perjel is volt, de Székely legkésőbb 1448 elején elhagyta a térséget, ezután már csak Erdélyben lehet vele találkozni.¹⁶¹ A másik alternatíva a Chalkokondylés által is említett Tallóci Frank¹⁶² lehetne, ő azonban ekkor már nem töltötte be a báni tisztséget,¹⁶³ tehát hiába hívja Thuróczi dalmát – horvát bánnak,¹⁶⁴ e minőségben biztos nem vett részt a hadjáratban. Mindez nem zárja ki, hogy Hunyadi a hadsereg irányítói közé ne emelte volna be az egyébként tapasztalt hadvezért, ám az oszmán hagyományban található „*cseh bánna*” való azonosítása így sem megalapozott. A

¹⁵⁹ Thury 63., 150 – 150.; *Âşık Paşazade* 210 – 211.

¹⁶⁰ Thury 63., 151.; *Âşık Paşazade* 211.

¹⁶¹ Pálosfalvi 2000. 86., 90–93.; Véber Zoltán: Tallóci Petkó és Hunyadi János kapcsolata. In: *Medievalisztikai vándorkonferencia Tanulmányok I.* Szerk. Gephárt Enikő et al. Szeged, 2024. 238–240.

¹⁶² Pályafutásáról lásd: Mályusz Elemér: A négy Tallóci fivér. *Történelmi szemle.* 1980. 4. szám. 531– 576.

¹⁶³ Engel 1996. 26.

¹⁶⁴ „Franko de Thalowcz regnorum Dalmatie et Croatiae banus” *Thuróczi* 256.

szlavón bán, Cillei Ulrik szintén nem vett részt. Hiába írta a velencei Stefano Magno a Iorga által idézett művében, hogy Cilliből 5 ezer embert küldtek, erre nincs bizonyítékunk.¹⁶⁵ Piccolomini Bécsújhelyen tartózkodva Cillei Ulriktól tudakozódott a csata fejleményeiről,¹⁶⁶ tehát Cillei a hadjárat közelében sem volt, s arról sem tudunk, hogy csapatokat küldött volna. A Cillei Krónika sem tesz a részvételükről említést, Hunyadi saját katonai vállalkozásaként mutatja be röviden a hadjáratot, s még Murád és a Cilleiek kapcsolatáról is pozitívan emlékszik meg.¹⁶⁷

A „*lengyeleknek*” a „*cseh bán*” csapataival történő azonosítása tehát nem tűnik megoldásnak, de még a horvát – szlavón – dalmát térség erőivel való megfeleltetés mellett sem szól elegendő érv a lengyel zsoldosokhoz képest. Az „*Ex Polonia (...) qui ex Rasia*” kérdésre talán az a logikus magyarázat, hogy lengyel zsoldosokról van szó, akik a „*Russie*” térségén át, például a korábban említett Halics irányából léptek az országba. Szerbiára azonban a „*Rascia*” kifejezést is használták a 15. században,¹⁶⁸ így azt sem lehet kizárni, hogy Sorgo mégis Szerbiát értette alatta, ebben az esetben pedig egy alternatív útvonalon jöhettek, s a szerb területeken át csatlakoztak a szoboticaai táborhoz.

13. A lengyel szál

Pasquale de Sorgo közvetlenül a már említett *magnus decanus* után írja, hogy „*Lengyelországból Rasia-n át*”, tehát „*ex Polonia (...), qui ex Rasia*” csatlakozott még 3 ezer lovas és 2 ezer gyalogos,¹⁶⁹ továbbá a már említett eskütétel során is említi a lengyeleket („*Polonique*”).¹⁷⁰

Ehhez kapcsolódóan Antoche azt állapította meg, hogy IV. Kázmér lengyel király küldött katonákat. Hivatkozásai között Jan Długoszt, a konstantinápolyi levélíró és Âşıkpaşazade-t lehet fellelteni Sorgo mellett,¹⁷¹ viszont a király általi katonaküldésről egyik említett forrásban sem találkozhatunk. A konstantinápolyi levélíró csak annyit ír, hogy érkeztek Lengyelországból („*come de Polenne*”) katonák,¹⁷² az oszmán forrásokban pedig látható volt az előző alfejezetben, hogy említenek egy „*lengyel*” bánt is, de róla (és a többi, különböző nép nevén hívott bánról is) kimondják, hogy magyarországi főurak voltak, ezáltal nem feltétlenül egy

¹⁶⁵ „5000 du comte do Cilly” Iorga 1902. 233.

¹⁶⁶ Wolkan 75.

¹⁶⁷ Krones 108 – 109.

¹⁶⁸ Długosz 68., 73.

¹⁶⁹ Whelan 139–140.

¹⁷⁰ Whelan 140.

¹⁷¹ Antoche 251–251., 273.

¹⁷² Marczali 89.

lengyelországi illetőre utalnak. A lengyelek IV. Kázmér által küldésének gondolatát bár Antoche nem jelölte, valószínűleg Kiss Lajostól vette át, kinek munkájára számos más alkalommal hivatkozik.¹⁷³

Kiss Lajos szerint Kázmér király a tatárok elleni betörések elleni harc miatt „*kénytelen volt országának haderejét otthon tartani*”, ezért csak „*egy kis csapattal segítette Hunyadit, amely nem igen ment többre 1000 lovasnál.*”¹⁷⁴ Az itt olvasható létszámra vonatkozó adat egy hipotézis, forrással alá nem alátámasztott kijelentés. Az általa hivatkozott Lovcsányi Gyula mindössze azt írta a magyar – lengyel érintkezés történetéről szóló adalékai között, hogy a lengyel király küldött egy „*segélysereget*” akik a csatában elvesztek,¹⁷⁵ ezáltal Lovcsányi állításának eredetét kell vizsgálni. Ő a *codex epistolaris* második kötetének magyar vonatkozású leveleire való hivatkozásai közé ékelte az idézett megállapítását, ám pontosan nem jelölte meg, melyik levélre, netán máshonnan vett forrásra alapozza szóban forgó állítását.¹⁷⁶ A szöveggörnyezet alapján a *codex epistolaris*-ban felmerülő forrásokat¹⁷⁷ megvizsgálva arra jutottam, hogy Lovcsányi félreérthette az egyik levelet, vagy egy olyan forrásra hivatkozik, amely itt nem található meg.

A lehetségesen félreértett levelet Zbigniew Oleśnicki krakkói püspök küldte 1448 decemberében a Hunyadit szolgálva Rómában tartózkodó Lasocki Miklós (Mikołaj Lasocki) krakkói dékánnak. Levelében többek között arról ír, hogy „*seregünkről*”, amely Hunyadi János vezetésével a törökök elleni harcba indult, idáig még semmit nem hallott (*de exercitu nostro, qui sub ducatu domini Johannis de Hunyad ad dimicandum cum Thurcis processit, nihil hucusque audivimus*).¹⁷⁸ Lovcsányi talán itt az „*exercitu nostro*” kifejezésből vezette le a lengyel „*segédsereget*”, mert az itt említett „*seregünket*” megfogalmazást akár úgy is lehetne értelmezni, hogy a „*mi, lengyelek által küldött sereg*”. Ezzel szemben az alternatív, vélhetően a valósághoz közelebb álló értelmezéshez abból kell kiindulni, hogy egyházi levélíró által egy szintén egyházi személynek írt üzenetről van szó, ráadásul egy tulajdonképpen keresztes vállalkozással kapcsolatban. Így azon értelemben írhatta sorait, hogy a „*seregünk*” az a kereszténység, az egyház (amely a „*mi*”, a „*nostre*”) nevében indult török ellen, tehát kereszténységet védelmező („*antemurale christianitatis*”) sereggel kapcsolatban nem rendelkezik fejleményekkel. Ezért szeretné, ha az V. Miklós pápa környezetében tartózkodó

¹⁷³ Antoche 266., 272–273., 280.

¹⁷⁴ Kiss 34.

¹⁷⁵ Lovcsányi Gyula: Adalékok a magyar – lengyel érintkezés történetéhez. Századok XX. évfolyam (1886) 704.

¹⁷⁶ Lovcsányi U.o., az általa hivatkozott forrásgyűjtemény: Sokołowski – Szujski 1876.

¹⁷⁷ Sokołowski – Szujski 41–59. o.

¹⁷⁸ Sokołowski – Szujski 49–50. o.

Lasocki, aki a hit nevében vívott harcát végrehajtó Hunyadival is összeköttetésben áll, tájékoztatná az értesüléseiről.¹⁷⁹

Amennyiben nem a szóban forgó levél félreértéséről van szó, akkor is a lengyel király általi „*segédsereg*” küldése ellen szólnak a Zbigniew Oleśnicki-t személyesen ismerő, a püspök kancelláriájában dolgozó, majd a krakkói székesegyház kanonokjaként működő Jan Długosz¹⁸⁰ krónikájának állításai is. A kérdéskört egy másik irányba tereli azon megállapításával, hogy Hunyadi a „*hadjáráthoz nagy seregét magyarokból, lengyelekből, csehekből, németekből és más népekből toborozta nagy zsoldddal.*”¹⁸¹ Szerinte tehát a lengyelek zsoldosként vettek részt a hadjáratban, nem is említi, hogy királya személyesen intézkedett volna csapatok küldéséről, pedig hosszú oldalakon át ír a rigómezei hadjáratról.¹⁸²

A lengyel király által küldött csapatok csatlakozása elleni legjelentősebb érv azonban az, hogy Hunyadi és Kázmér nem az erők egyesítéséről tárgyalt, hanem arról, hogy a hadjárat során a ne mozdítsák el a moldvai vajdát, Hunyadi rokonát, Pétert, aki 1447–1448 fordulóján Hunyadi beavatkozásával kerekedett felül a lengyelek támogatta Roman vajdán.¹⁸³

IV. Kázmér 1448 júliusában Hunyadinak küldött leveléből az derül ki, hogy a király a harcok beszüntetését akarja, a viszályt pedig tárgyalás útján kívánja rendezni. „*Méltányolta*” Hunyadi a buzgóságát, amiért a vajdák megbékítése érdekében minden erőfeszítést megtett volna, ha csak meg nem akadályozta volna ebben a török elleni hadjáratból fakadó elfoglaltsága.¹⁸⁴ Długosz szerint ekkor Kázmér a Moldva elleni hadjáraton gondolkodott, s megparancsolta Przemyśl, Lviv, Podólia, Chełm és Belz urainak, hogy katonáikkal Halicsban gyülekezzenek.¹⁸⁵

1448. augusztus elsején Meggyesről¹⁸⁶ küldött levelében Hunyadi azt javasolta a királynak, hogy a vajdák viszályát illetőleg egy olyan megoldást kell találni, amelyben a felek

¹⁷⁹ A 15. századi kereszties eszméről, a „Magyar Királyság a kereszténység védőpajzsa” gondolatról lásd Bak M. János: Hungary and Crusading in the Fifteenth Century. In: Crusading in the Fifteenth century. Message and Impact. Szerk. Norman Housley. London, 2004. 116-127. o.

¹⁸⁰ Kapcsolatukról nagy vonalakban lásd: Paul W. Knoll: Working for the King (and the Queen). Krakovian Scholars in Royal Service in Late Medieval Poland. The Polish Review, Vol. 59/2. 2014. 3–18.

¹⁸¹ „Ungaris, Polonis, Bohemis, Almanis aliisque nacionibus, quas largo stipendio conduxerat” Długosz 73. Az Antioche által is használt kivonatban e fontos részlet nincs benne. Lásd Maurice Michael: The Annals of Jan Długosz (Annales seu cronicae incliti regni Poloniae) An English abridgement. Charlton, 1997. 503–504.

¹⁸² Długosz 73 – 76.

¹⁸³ Elekes Lajos: A magyar-román viszony a Hunyadiak korában. In: Mátyás Király emlékkönyv I. Szerk. Luknich Imre. Bp, 1940. 181-184., Véber 2023. 79 – 84.

¹⁸⁴ „Nam cum ambo sint regni nostri Polonie subditi et omagiales” (...) „commendamusque illud tuum fervens desiderium, quo pro pacificatione eorum omnes vires et studia, nisi occupatio expeditionis contra Teucros impedivisset, interponere aspiras.” Lewicki 33-34.

¹⁸⁵ „Unde omnibus terris Russic, videlicet Przemisliensi, Leopoliensi, Podolie, Chelmensi et Belzensi mandat ad arma consurgere et exercitualmente in Halicz” Długosz 68.

¹⁸⁶ Azonos az erdélyi Medgyessel. Engel 1996. 983.

érdekei, Péter dinasztikus jogai nem sérülnek, s kérte a királyt, hogy ne lépjenek fel Péterrel szemben legalább addig, ameddig „*Isten segítségével véghezvinni szándékozott ügyéből vissza nem tér*”.¹⁸⁷ Ígéretet tett Kázmérnak, hogy amennyiben így jár el, s visszatérte után Péter nem kíván hozzájárulni a viszály megoldásához, a családi kötelékek ellenére is ellene fog fordulni.¹⁸⁸ Levelének zárásában említette Hunyadi, hogy a napokban a török elleni háborúra indul, amely vállalkozás indokai között I. Ulászló magyar és lengyel király halálának megbosszulását is kiemelte, talán Kázmér jobb belátásra bírása érdekében.¹⁸⁹

A viszály lezárásával nem várták meg Hunyadi visszatértét, hanem Péter augusztus 22-én hűséget esküdött Kázmérnak, a moldvai határnál gyülekező lengyel csapatok fel lettek oszlatva.¹⁹⁰ Péter azonban nem maradt sokáig vajda. Utolsó bizonyítékunk róla október 10-e, s 1449. február 21-től már egy új vajdával, Sándorral találkozunk. 1448 októberében vagy legkésőbb 1449 elején történt vele valami, bár pontos részleteit nem tudjuk.¹⁹¹ Talán Długosz állításaiból érdemes kiindulni, akinél Péter utolsó említése arról szól, hogy a tatárok megüzenték Kázmérnak, hogy szívesen megdöntik Péter uralmát amennyiben nem hajlandó behódolni (azonban mint láttuk, behódolt). Kázmér ajándékkal és egy „*sokak számára ismeretlen üzenettel*” visszaküldte a követet kánhoz, ám több nem derül ki a krónikából.¹⁹²

Ennek megfejtéséhez is hasznos lehet a Sorgo által említett 3 ezer havasalföldi íjász története. Szerinte Moldvából 3 ezer lovast állítottak, választottak ki a „*legkiválóbbak közül*”, akik kiválóan voltak felfegyverezve.¹⁹³ Mivel Kilia kikötőjét is átadta Hunyadi kérésére, vélhetően a szorult helyzete ellenére abba is beleegyezett, hogy katonái egy része is elmenjen a törökök elleni hadjáratra. A csoport „*válogatott*” léte is szintén arra utalhat, hogy nem engedhette meg minden erejének elküldését. Az is a moldvai csapatok küldése mellett szól, hogy „*történt valami*” Péter vajdával csapatai egy részének távollétében.

Moldvaiak jelenlétéről azonban más forrásaink direkt módon nem szólnak. E mögött az állhat, hogy kis létszámmal lehettek jelen, és mivel a havasalföldi vajda jelenlétéről számos forrásunk van, egyszerűen sokan „*egy kalap alá*” vonták őket. A tárgyaláskor idézett passzusban is csak azt mondja Hunyadi, hogy az „*oláhok*” támogatását is megnyerte, amelyből

¹⁸⁷ „usque ad redditum meum ab hoc opere, quod auxilio Dei prosecuturus sum” *Sokolowski – Szujski* 41.

¹⁸⁸ „pro mea possibilitate hostis ero, nec ab ea re affinitas aut fraterni amoris zelus me quomodolibet poterit revocare” *Sokolowski – Szujski* 41.

¹⁸⁹ *Sokolowski – Szujski* 40–41.

¹⁹⁰ *Véber* 2023. 84., *Długosz* 69.

¹⁹¹ *Elekes Lajos* 1449. januárt állapított meg Elekes 182–183.; utolsó dokumentum Pétertől 1448. október 10., Sándor vajdától az első 1449. február 21. *Costăchescu* 368., 375.

¹⁹² „Hunc nuncium remuneratum rex, habitis secum secretis tractatibus, remisit et quedam mandata, ignota multis, ad cesarem Tartarorum illi dedit.” *Długosz* 71.

¹⁹³ „Itemque ex Meldovia equites tria milia ex optimo ordine delecti atque armis egregie muniti” *Whelan* 138–139.

nem következik egyértelműen, hogy csak a havasalföldiekről van szó, még a konstantinápolyi levélíró is csak annyit állít, „Magyarországból, Lengyelországból, Havasalföldről és más országokból” érkeztek a katonák, s köztük 10 ezer vlah, amely egyáltalán nem zárja ki moldvai részvételt.¹⁹⁴ A havasalföldiekkel való azonosítás vélhetően nagyban hozzájárulhatott Chalkokondylés, aki szerint „Dan” vajda 8 ezer katonával rendelkezett,¹⁹⁵ illetve a már említett török történetírók, akik a bánok által megerősítik a havasalföldi vajda jelenlétét. „Wladislaus” vajda érkezéséről augusztus 7-én Hunyadi értesítette is a szászokat,¹⁹⁶ őt is eleve Hunyadi segítette hatalomra.¹⁹⁷ *Supplementum* szerint pedig a két vajdának együttesen kellett volna 10 ezer lovast kiállítania, amelyhez hasonló érték a Sorgo által említett együttesen felvonultatott 7 ezer fő.¹⁹⁸

Így ha nem is feltétlenül 5 ezren, de minden jel szerint voltak lengyel katonák is, ám őket zsoldosként fogadták fel, nem Kázmér küldte őket, ugyanis a nyári tárgyalások során a fennmaradt dokumentumok alapján fel sem merült ez a gondolat, el voltak foglalva a hadjáratban ténylegesen részt vevő Moldva biztosításával. Ez azonban még nem magyarázza meg, mit is értett Sorgo az alatt, hogy „*Rasia-n át*” érkeztek.

14. Sorgo a létszámról

Pasquale de Sorgo egyaránt részletesen ír a katonák felszereléséről és létszámáról is, bár itt is vannak bizonytalanságok értelmezésével kapcsolatban. Lovasok tekintetében a kontingenseket összesítve 45-53-57 ezer fő jelenlétét állítja.¹⁹⁹ A pontos érték annak függvénye, hogy a 8 ezer, állítása szerint az ország népei által kiállított lovas a 34 ezer főnek részét képezi-e, ugyanis kevésbé egyértelmű a szövegkörnyezet alapján. Az is kétséges, hogy az említett havasalföldi íjászok lovasíjászok voltak-e vagy sem. A sereg lovasságáról, gyalogságáról egyedül számadatot szolgáló másik forrás, Chalkokondylés szerint ugyanis a „dákok” mind lovasok voltak.²⁰⁰ A már idézett *Supplementum* is a lovasok mellett szól, de ennek a *Propositiones* sem mond ellent azzal, hogy a moldvai vajdának teljes erejével („*cum tota*

¹⁹⁴ „de Hongrye come de Poulenne, de la Valaquie et d'autres pays” „la valaquie, les quelz estoient environ X. mil” *Marczali* 90.

¹⁹⁵ *Baán* 263.

¹⁹⁶ „Ex quo illustris princeps dominus Wladislaus vayvoda Transalpin[ensis] pro bono regni et commodo totius christianitatis exnunc erga nos venturus est” *Barabás* 75.

¹⁹⁷ *Pálosfalvi* 2018. 148.

¹⁹⁸ DRH 420.

¹⁹⁹ 34 ezer átkelt, 8 ezer az ország népei által van kiállítva, 5 ezer a magnus decanus kötelékében, 3 ezer lengyel, 4 ezer havasalföldi és 3 ezer moldvai. Lásd *Whelan* 138-140.

²⁰⁰ *Baán* 260., 263.

potencia”) kell a török ellen vonulnia.²⁰¹ A király szokásai szerint 50 tűzhely vagy háztartás általi kiállítás alatt mindenképp a néhai Zsigmond király rendelkezéseire utal, ám az e módon országban kiállított katonákra is az „equites” fogalommal hivatkozik Sorgo, pedig az 1435. évi I. dekrétum alapján generalis exercitus esetén 33 jobbágyonként egy tegzest lovast („*pharetrarius equester*”) kellene kiállítani.²⁰² A hadjárat miatt is volt generalis exercitus, ám mivel nem lehet külföldre vezényelni őket, legfeljebb zsoldosokat lehetett toborozni soraikból.²⁰³ Az 50 tűzhelyenként – háztartásonként történő kiállítás is eltér a törvénytől, bár ezt könnyebb feloldani. Mivel az 1396-os temesvári országgyűlés alapján 20 telkenként kellett egy íjász kiállítani, s a katonaállítás Zsigmond korában is akadozva ment,²⁰⁴ nem elképzelhetetlen, hogy 1448-ban egy tovább csökkentett kvótát használtak, vagy csak egyszerűen ebben az esetben is rossz a Sorgo által mindehhez társított adat.²⁰⁵

Chalkokondylés szerint is 47 ezer lovas volt a hadseregben,²⁰⁶ tehát e tekintetben Pasquale de Sorgo hasonló tartományban lévő értesülést közöl, bár eddigi forrásaink alapján sem lehetett kétségünk a lovasság kiemelkedő voltával kapcsolatban. Thuróczi, Bonfini, a kormányzó nevében küldött levelek, Długosz is kiemelik a magyar lovas elemet,²⁰⁷ egyes oszmán krónikások pedig egyenesen „*vas falként*” hivatkoznak rájuk.²⁰⁸ A számottevő eltérés a gyalogságot illetően van közöttük: Chalkokondylés szerint összesen 4 ezer gyalogos volt,²⁰⁹ amely szemben áll a Sorgo levelében látható 21-25 ezer fős²¹⁰ értékkel. Arányok tekintetében tehát a hadsereg egészének harmada gyalogos volt Pasquale de Sorgo szerint, amely jóval nagyobb, mint a Chalkokondylés-nél látható, nagyjából egy tizenketted arány. A valóság vélhetően a kettő érték között lehet, ugyanis a Pasquale de Sorgo által adatolt keresztesek, önkéntesek jelenlétét a korábbiakban taglaltak alapján el kell fogadnunk, akiknek eleve segédfeladatokat adtak, így vélhetően gyalogosok lehettek.

A teljes sereg így a levélíró szerint 72 ezer főt tett ki, azonban ha az általa írt számokat összeadjuk, 78 ezres értéket kapunk. Talán az általa felsorolt különböző kontingensek közül egyesek beletartoztak a levél elején említett két nagyobb értékbe, ám a találgatás helyett érdemesebb a 72 ezres érték mellett a 78 ezret zárójelben megjegyezni.

²⁰¹ DRH 420., 428.

²⁰² Lásd DRH 279-280.

²⁰³ *Pálosfalvi* 2018. 149.

²⁰⁴ *Bárány* 238.

²⁰⁵ *Whelan* 135.

²⁰⁶ *Baán* 260.

²⁰⁷ *Vitéz* 97.; *Thuróczi* 257.; *Bonfini* 161 – 162.

²⁰⁸ *Thúry* 24., 150.

²⁰⁹ *Baán* 260.

²¹⁰ 15 ezer átkelt, 4 ezer a magnus decanus, 2 ezer lengyel, 4 ezer havasalföldi kérdése *Whelan* 138 – 140. o.

A valóságban felvonultatott pontos létszámot nehéz megmondani, sok változó van, amelyekről nem maradtak fenn pontos adataink, például a toborzásra költött keretről²¹¹ vagy az önként csatlakozók számával kapcsolatban is csak feltételezéseink lehetnek. A szakirodalom a 30 ezer fő körüli értéket fogadja el,²¹² bár van olyan vélemény is van, hogy pontosan nem lehet megállapítani, azonban szinte biztos, hogy Hunyadi pályafutásának legnagyobb seregéről volt szó.²¹³ A 30 ezres megállapítást tulajdonképpen a Chalkokondylés által említett 8 ezer vlah lovasnak a Bonfini szerint a déli határnál lévő 22 ezer katonához való hozzáadásával kapjuk meg, ám e gondolat ellen Thuróczyt is fel lehet érvenként sorakoztatni, ugyanis ő nem is a gyülekező tábornál, hanem a csata menetéről szóló leírásában említi, hogy 24 ezer katonája volt a kormányzónak.²¹⁴ Mivel az V. Alfonzzal megkötött terv alapján 42 ezren lettek volna, s abból a 10 ezer havasalföldivel együtt összesen 26 ezer kiállítását merték Hunyadiék egyáltalán papírra vetni, amelyhez nem is érkezett meg az Alfonz által ígért 16 ezer fő anyagi fedezete, akkor a magyar krónikások adatai lehetnek a mérvadók, amely mellett szól az is, hogy nehéz elképzelni róluk a létszám Hunyadi dicsőségének kárára történő lefelé való kerekítését. A többi forrásban náluk csak nagyobb értékekkel találkozhatunk. Długosz szerint 15 ezren haltak meg és 12 ezren estek fogságba, tehát egy 27 ezer főnél nagyobb sereg utal,²¹⁵ a konstantinápolyi levél alapján 40 ezren voltak,²¹⁶ Chalkokondylés szerint összesen 51 ezren.²¹⁷ Piccolomini tudomására egy 70 ezer fős seregről szóló információ jutott el, amellyel kapcsolatban kifejezte kételyeit,²¹⁸ amivel csak egyetérteni lehet.

15. A túlzó számok feloldása

Többi forrásunkkal ellenben Pasquale de Sorgo többször is járt személyesen a táborban, ám mégis neki vannak a legkevésbé hihető megállapításai a sereg teljes létszámát illetően, illetve szinte bármilyen általa említett szám túlzásnak tűnik. A táborban vélhetően igyekezett minél többet megtudni, ám ennek egyértelműen voltak korlátai. A különböző módon felszerelt gyalogosokról és lovasokról, az eltérő nyelveken beszélő katonák jelenlétéről saját szemével is meg tudott bizonyosodni, ám pontos számukról semmiképp sem, ez tudakozást igényelt. Az elrugaszkodott számok tehát az esetleges írási – másolási hibákon túl abból eredhetnek, hogy a

²¹¹ Pálosfalvi 2018. 148 – 149.

²¹² Rázsó Gyula: Második fejezet. A magyar feudális hadsereg fénykora. In: Magyarország hadtörténete 1985. 104. Bárány 261., Antóche 253.

²¹³ Pálosfalvi 2018. 154.

²¹⁴ Thuróczy 257.

²¹⁵ „Quindecim millia ex catholicis occisa feruntur, duodecim millia capta.” Długosz 75.

²¹⁶ „jusques au nombre de 40 m. hommes” Marczali 89.

²¹⁷ Baán 260.

²¹⁸ „Johannis exercitum septuaginta milium” Wolkan 77.

neki elmondott adatok ellenőrzésére a hatalmas, (szintén fenntartásokkal kezelendő megállapítása szerint) mintegy 4 mérföld szekérvárral védett táborban²¹⁹ egyszerűen nem volt lehetősége, így azt írta le, amit hallott vagy feltételezett.

A kérdést tovább gondolva, mivel Brankovics György szerb despotát képviselve, Szerbiának a hadjáratból való kimaradásán dolgozva jelent meg a táborban, azt sem lehet kizárni, hogy a tárgyalások során mondták neki a túlzó adatokat abból a célból, hogy nyomást gyakoroljanak a despotára, aki Sorgo szerint egyébként is aggódott a sereg átvonulásra miatt, s így csatlakozásra tudják bírni. Ami a tárgyalások során elhangzó érvelésben Bonfininél 22 ezer fő volt, az a valóságban könnyen lehetett, hogy egy, a valódinál háromszor nagyobb sereggel való riogtatás volt, s talán véletlen, de a Pasquale de Sorgo által állított 72 ezer fő pontosan háromszor annyi, mint a Thuróczi által a teljes hadsereggel kapcsolatban közölt 24 ezer fő. A Bonfini által említett 22 ezer fő vagy az Alfonzzal kötött szerződésben lévő 26 ezer felszorozásával is hasonló számot kapunk. Ahogy a táborban körbevezetett katonáról szóló anekdota is jelzi, az ellenség tudatos tájékoztatása, félretájékoztatása nem állt távol a kor emberinek gondolkodásától.

Bizonyítani nem lehet, azonban hipotézisként történő megfogalmazásra érdemes, hogy Pasquale de Sorgo félre lett tájékoztatva. Azon kívül, hogy Sorgo empirikus módon a számokról nem tudott megbizonyosodni, az is biztos, hogy az általa szerzett információk eljutottak Szendrőbe is, és akár azt tovább is adhatták, legalábbis a despotával összeköttetésben lévő Cilleieknél Piccolominini is egy 70 ezres seregről kapott információt.

16. Összegzés

Pasquale de Sorgo életútjának legfontosabb elemeit és a szobotikai táborban tartózkodásának történetét feltárva kijelenthető, hogy egy összetett, sokoldalú, a szerb despota udvarában jelentős karriert befutó személyt és forrását emeltem dolgozatom középpontjába. Megbízatai keretében Brankovics György nevében tárgyalt a kormányzóval a despota hadjáratból való kimaradása érdekében, mindeközben információkat gyűjtött a hadseregről, a diplomáciai fejleményekről, amelyeket elküldött a magyar kormányzóval egyébként is összeköttetésben lévő, a hadjáratból számos, általam tárgyalt okból kifolyólag kimaradó V. Alfonz egyik emberének, mindeközben Raguzát képviselve többedmagával elszállította a köztársaság által felajánlott segélyt is a gyülekező seregnek. A követség során és azt követően

²¹⁹ „currus tabari nomine ad IIII passuum milia spatio castrametatum quibusque in locis exercitum circumvallari tutarique pulchro ordine parantur” *Whelan* 138.

történetek miatt a raguzai szenátus eljárást indított ellene, amellyel szemben Resti alapján még a konfliktust felvállalásától sem riadt vissza. Az általa írt levél fennmaradásának körülményeire, illetve az értelmezési nehézségeire is rávilágítottam, továbbá a megállapításaiból felmerülő bonyolult kérdések közül is többre kitértem, amelyek megválaszolásához további kevésbé ismert és ritkábban használt forrásokat is bevontam az elmélkedésbe. Segítségével a moldvai, Péter vajda körüli történeteket is új megvilágításba lehetett helyezni, s Moldva, illetve Havasalföldnek a hadjáráshoz való hozzájárulásáról szóló ismereteinket is kiegészítette. Az albán felkelőkkel való egyesülési szándékra is rávilágít, de még a táborban lévő esetleges albán katonák gondolatával való foglalkozást is lehetővé teszi a hadjárat keresztes voltának megerősítésével egyetemben. Azáltal, hogy említ lengyeleket a táborban, elő lehetett venni és cáfolni a történettudományban keringő, IV. Kázmér lengyel király által állítólag küldött segédsereg gondolatát is, s nehezen feloldható talányaival még Újlaki Miklós és Bebek Imre hadjáratban betöltött szerepével is foglalkozni kell levelének értelmezéséhez. A hadsereg méretéről, összetételéről szóló elképzeléseinket illetően is új információkat tár elénk, de még értesülése egyes elemeinek Piccolominihez való eljutásának gondolata is felmerül a létszámokról való elmélkedés során, a táborban való esetleges megvezetésének gondolatával egyetemben. Az értelmezési nehézségek, illetve egyes esetekben részleteiben téves megállapításai ellenére egy gazdag forrásértékkel bíró, ismereteinket több helyen kiegészítő, számos további kérdéskör kibontásához megfelelő alapot jelent Pasquale de Sorgo 1448. szeptember 11-én írt levele.

17. Felhasznált források

A Frangepán család oklevéltára I. 1133-1453. Szerk. Thallóczy Lajos – Barabás Samu. Bp, 1910.

A XV. századi pápák oklevelei. Szerk. Lukcsics Pál. II. kötet. Bp, 1938.

Antonio Bonfini: Rerum Ungaricarum Decades. Szerk. Főgel József et al. Lipcse 1936.

Âşık Paşazade: Osmanlı'nın Tarihi. modern törökre ford. Kemal Yavuz – M. A. Yekta Saraç. Isztambul, 2003.

Baán István: A XIV-XVI. századi magyar történelem bizánci és kora újkori görög nyelvű forrásai. Bp, 2013.

Codex epistolaris saeculi decimi quinti. 1384-1492: Ps II. Ab anno 1444 ad annum 1492. Szerk. August Sokołowski – Joseph Szujski. Krakkó, 1876.

Codex epistolaris saeculi decimi quinti. Tomus III, 1392–1501. Szerk. Anatol Lewicki. Krakkó, 1894.

Colin, Imbert: The Crusade of Varna, 1443-45. Aldershot, 2006.

Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301-1457. Szerk. Franciscus Döry et al. Bp. 1976.

Długosz, Jan: Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. Lib. 12, 1445-1461. Krakko, 2003.

Franz Krones: Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli. Zweiter Theil: Die Cillier Chronik. Graz, 1885.

Friedrich Giese: Anonim Tevârih-i Âl-i Osman. Isztambul, 1992.

Giunio Resti: Chronica ragusina Junii Restii: (ab origine urbis usque ad annual 1451). Záhgráb, 1893.

Iorga, Nicolae: Notes et extraits pour servir à l'histoire Des Croisades Au XVe Siècle. 3. kötet. Párizs, 1902.

Iorga, Nicolae: Notes et extraits pour servir à l'histoire Des Croisades Au XVe Siècle, 2. kötet. Párizs, 1899.

Konstantin Mihailović: Memoirs of a Janissary. angolra ford.: Benjamin Stolz. Princeton, 2011.

Ljubić, Sime: Listine o odnosajih izmedju južnoga Slavenstva i Mletačke Republike. Knjiga IX: Od godine 1423. do 1452. Záhgráb, 1890.

Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198-1526. Szerk. Thallóczy Lajos – Áldásy Antal. Bp, 1907.

Marczali Henrik: Közlemények a párisi nemzeti könyvtárból. Magyar Történelmi Tár 2. sorozat 11. kötet. Bp, 1877.

Mark Whelan: Pasquale de Sorigo and the Second Battle of Kosovo (1448): A Translation. Slavonic and East European Review 94. (2016/1) 126–145.

Michael, Maurice: The Annals of Jan Długosz (Annales seu cronicae incliti regni Poloniae) An English abridgement. Charlton, 1997.

Raguza és Magyarország összeköttetéseinek oklevéltára. Szerk. Gelcich József – Thallóczy Lajos. Bp, 1887.

Székely oklevéltár 1219-1776. Szerk. Barabás Samu. Bp, 1934.

Teleki József: A Hunyadiak kora X. Pest, 1853.

Thuróczi János: Chronia Hungarorum I., Textus. Szerk. Kristó Gyula, Galántai Erzsébet. Bp, 1985.

Thúry József: Török történetírók I. Bp, 1893.

Vitéz János: Opera quae supersunt. Szerk. Boronkai Iván. Bp, 1980.

Wolkan, Rudolf: Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini. II. Abteilung: 1447–1450. Fontes Rerum Austriacarum. Diplomataria et Acta, 67. Bécs, 1912.

18. Felhasznált szakirodalom

Abulafia, David: The Mouse and the Elephant: Relations between the Kings of Naples and the Lordship of Piombino in the Fifteenth Century. In: Communes and Despots in Medieval and Renaissance Italy. Szerk. John E. Law – Bernadette Paton. New York, 2010.

Aloisio, Mark: Alfonso V and the anti-Turkish crusade. In: *Crusade in the Fifteenth Century* Converging and competing cultures. Szerk. Norman Housley. The New York, 2017.

Anderle Ádám: Az aragón kapcsolat. (V. Alfonz, el Magnánimo és a magyar trón). Történelmi Szemle 1996. 38/4 (1996) 401–411

Antoche, Emanuel Constantin: Hunyadi's Campaign of 1448 and the Second Battle of Kosovo Polje (October 17–20). In: *Reconfiguring the Fifteenth-Century Crusade*. Szerk. Norman Housley. London, 2017.

Bak M. János: Hungary and Crusading in the Fifteenth Century. In: *Crusading in the Fifteenth century. Message and Impact*. Szerk. Norman Housley. London, 2004.

C. Tóth Norbert: A Magyar Királyság nádora. A nádori és helytartói intézmény története (1342–1562). Bp, 2020.

Elekes Lajos: A magyar-román viszony a Hunyadiak korában. In: *Mátyás Király emlékkönyv I*. Szerk. Luknich Imre. Bp. 1940.

Engel Pál: Hunyadi János kormányzó itineráriuma (1446-1452). Századok, 118. (1984)

Engel Pál: János Hunyadi and the "Peace of Szeged" (1444). *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 47/3. (1994) 241–257

Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301-1457. I. Bp, 1996.

Fine, John V. A.: The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest. Michigan, 1994.

Fodor Pál: Kémkedés a török korban. Keletkutatás, 1995. ősz. 121–126

Held József: Hunyadi: Legend and reality. New York 1985.

Hóman Bálint: Magyar történet II. Bp, 1934.

Kiss Lajos: A rigómezei hadjárat. Első közlemény. *Hadtörténeti Közlemények*. 8. (1895) 1–42

Knoll, Paul W.: Working for the King (and the Queen). *Krakovian Scholars in Royal Service in Late Medieval Poland*. *The Polish Review*, 59/2. (2014) 3–18.

Lovcsányi Gyula: Adalékok a magyar – lengyel érintkezés történetéhez. Ötödik közlemény. *Századok XX*. (1886) 692–715

Magyarország hadtörténete I. A kezdetektől 1526-ig. Szerk. Veszprémy László. Bp, 2017.

Magyarország hadtörténete I. Szerk. Borus József. Bp, 1984.

Mályusz Elemér: A négy Tallóci fivér. Történelmi szemle. 1980/4. 531-576

Mitić, Marija: Dubrovčani u Leskovačkom Zborniku – recepcija. In: *Leskovački Zbornik (izdanje narodnog muzeja)* LX. Leskovac, 2020. (Митић, Марија: Дубровчани У Лесковачком Зборнику – рецепција. In: *Лесковачки Зборник (издање Народног музеја)* LX. Лесковац, 2020.)

Naitana, Filippo: La Ragusa medievale tra annalistica e storiografia. *Archivio Storico Italiano* 154/3 (1996) 411–435

Nicol, Donald MacGillivray: The despotate of Epiros, 1267-1479: a contribution to the history of Greece in the Middle Ages. Cambridge, 1984.

Pajorin Klára: Törökellenes irodalmi művek az 1440-es években (Francesco Filelfo, Poggio Bracciolini és Vitéz János episztolája.)

Pálffy Géza: Hírszerzés és hírközlés a törökkori Magyarországon. In: Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben. Szerk. Petercsák Tivadar – Berecz Mátyás. Studia Agrensia 20. Eger, 1999.

Pálosfalvi Tamás: A Hunyadiak kora, 1437-1490. Bp, 2009.

Pálosfalvi Tamás: A Rozgonyiak és a polgárháború (1440-1444). Századok, 137. (2003)

Pálosfalvi Tamás: Cilleiek és Tallóciak: Küzdelem Szlavóniáért (1440-1448). Századok, 134. (2000)

Pálosfalvi Tamás: From Nicopolis to Mohács: A History of Ottoman-Hungarian Warfare, 1389–1526. Leiden, 2018.

Pálosfalvi Tamás: Ki volt Fekete Mihály, Hunyadi alvezére? Keletkutatás, 2017. ősz. 92–102

Pálosfalvi Tamás: Skanderbeg and the Hunyadis: Myth and Reality. In: „These were hard times for Skanderbeg, but he had an ally, Hunyadi” – Episodes in Albanian – Hungarian Historical Contacts. Szerk. Csaplár – Degovics Krisztián. Bp, 2019.

Raby, Julian: Cyriacus of Ancona and the Ottoman Sultan Mehmed II. Journal of the Warburg and Courtauld Institutes, Vol. 43. (1980) 242–246

Schmitt, Oliver Jens: Skanderbeg. Der neue Alexander auf dem Balkan. Regensburg, 2009.

Setton, Kenneth M.: The Avignonese Papacy and the Catalan Duchy of Athens. Byzantion, 17. (1944-1945) 281–303

Setton, Kenneth M.: The Papacy and the Levant, 1204-1571. 2. kötet. Philadelphia, 1978.

Spremić, Momčilo: Despot Đurađ Branković i njegovo doba. Belgrád, 1994.

Spremić, Momčilo: Prekinut uspon: Srpske zemlje u poznom srednjem veku. Belgrád, 2005.

Szegfű László: Hunyadi fegyvertársa: Dâwûd – Čelebi. „Nem búcsúzom...” Emlékkönyv Benda Kálmán tiszteletére. Szerk. Nagy Tamás – Szegfű László. Szeged, 1994.

Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon. II. kötet. Pest, 1852.

Véber Zoltán: A fekete-tengeri Kilia magyar vonatkozásai Luxemburgi Zsigmond és Hunyadi János korában. In: Metszéspontok. Tanulmányok a középkorról és a kora újkorról. Szerk. Véber Zoltán, Virágh Ágnes. Debrecen, 2023.

Véber Zoltán: Tallóci Petkó és Hunyadi János kapcsolata. In: Medievisztikai vándorkonferencia Tanulmányok I. Szerk. Gephárt Enikő et al. Szeged, 2024.

Vuković, Goran: The Eastern Adriatic Routes of Cultural Transmission. In: Les chrétientés orthodoxes post-byzantines face à l'Europe de la Réforme et des Temps modernes (1450-1700). Szerk. Sabine Frommel. Párizs, 2023.